

نقش اراده‌ها در کنترل فرهنگ اجتماعی از منظر قرآن کریم*

ID مجتبی قربانیان**
ID حمیدرضا نادى***
ID سمیه کرداری مرکید****

10.22034/JKSL.2023.413617.1242
20.1001.1.27833356.1403.5.1.1.9

دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۰۶
پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۰۱

مقاله پژوهشی

چکیده

فرهنگ اجتماعی مجموعه ارزش‌ها، باورها، آداب، نمادها و نهادهایی است که در طول زمان در یک جامعه شکل می‌گیرد و بر رفتار، نگرش و هویت افراد تأثیری عمیق دارد. فرهنگ اجتماعی متأثر از تکامل جامعه و تغییرات اجتماعی است. اراده‌ها در کنترل فرهنگ اجتماعی نقش قابل توجهی دارند که این تأثیرگذاری را می‌توان در قالب‌های مختلفی همچون شکل‌دهی به ارزش‌ها و باورها، تغییر آداب و رسوم و تغییر رفتارها مشاهده کرد. از آنجاکه فرهنگ اجتماعی در شکل‌دهی هویت جمعی و فردی افراد و مقاومت‌سازی جامعه در برابر آسیب‌ها نقش بسزایی دارد، محقق درصدد تبیین نقش اراده‌ها، یعنی اراده خداوند و انسان، در کنترل فرهنگ اجتماعی از منظر قرآن کریم است. با بررسی

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد «سمیه کرداری مرکید» تحت عنوان «بررسی و تبیین عملیات روانی دشمنان در حوزه زنان و ارائه راهکارهایی به منظور بهینه‌سازی سبک زندگی آنان از منظر قرآن کریم» است که با راهنمایی «دکتر مجتبی قربانیان قهفرخی» و مشاوره «دکتر حمیدرضا نادى» در «دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، دانشکده علوم قرآنی اصفهان» انجام پذیرفته است.
** استادیار گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده علوم قرآنی اصفهان، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، قم، ایران (نویسنده مسئول).

m.ghorbanian@quran.ac.ir

*** دانشیار امنیت ملی دانشکده علوم و فنون فارابی، دانشگاه فارابی، تهران، ایران.
**** دانشجوی کارشناسی ارشد علوم قرآنی دانشکده علوم قرآنی اصفهان، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، قم، ایران.

آیات قرآن کریم، ۱۵۴ آیه در ارتباط با اراده‌ها و ۲۱۸ آیه در ارتباط با فرهنگ اجتماعی استخراج گردید. هدف اصلی، تبیین نقش اراده‌ها در کنترل فرهنگ اجتماعی جامعه است. این تحقیق با روش کیفی و بر اساس نظریه زمینه‌ای (گرند تئوری) با کدگذاری نرم‌افزار مکس کیودا^۱ و تحلیل آیات صورت گرفته و از نوع کاربردی است. جامعه آماری مشتمل بر آیات و تفاسیر و ۱۲۰ نفر از صاحب‌نظران علوم قرآنی و اساتید دانشگاه و حوزه بوده و سعی شده است در انتخاب آن‌ها مرتبطان واقعی انتخاب شوند. روش‌های گردآوری داده‌ها، کتابخانه‌ای و میدانی با تکیه بر پرسش‌نامه است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات، از نرم‌افزارهای اس‌پی‌اس‌اس^۲ و مکس کیودا بهره‌برداری شده است. بر مبنای یافته‌های پژوهش، در زمینه کنترل و نظارت خداوند عواملی از قبیل هشدار او به انسان‌ها، نظاره‌گر بودن خداوند بر نهان انسان‌ها، آگاه شدن انسان از رفتارهای خود در روز قیامت، ثبت و ضبط اعمال انسان، آگاهی خاص خداوند از اعمال انسان و در زمینه امر به معروف و نهی از منکر عواملی از قبیل حق‌گویی آمران به معروف، تربیت و آموزش ایشان، تخلص به نیک‌وصفتی و عالم بودن آمران به معروف از اهمیت بیشتری برخوردار است.

واژگان کلیدی: قرآن کریم، اراده، کنترل، فرهنگ، اجتماع

استناد به مقاله

قربانیان، مجتبی؛ نادى، حمیدرضا؛ و کرداری‌مرکید، سمیه. (۱۴۰۳). نقش اراده‌ها در کنترل فرهنگ اجتماعی از منظر قرآن کریم. فصلنامه قرآن، فرهنگ و تمدن، ۵(۱)، ۸-۴۵. doi: 10.22034/jksl.2023.413617.1242

۱. بیان مسئله

دشمنان از عامل اراده به‌عنوان یکی از عوامل اصلی عملیات روانی در امور فرهنگی استفاده می‌کنند. آیت‌الله خامنه‌ای در این مورد می‌فرماید: «اگر ملتی از ایمان برخوردار بود و با اراده بار آمد و قدرت تصمیم‌گیری به او تعلیم داده شد، در همه میدان‌ها، در میدان سیاست، در میدان مبارزات فرهنگی و مبارزات نظامی پیروز است». (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۷۶/۰۶/۱۵)

از آنجاکه قرآن کریم حاوی دستورات حکیمانه الهی است، عمل به دستورات جاودانه‌اش ضامن کسب سربلندی دنیوی و توفیق اخروی خواهد بود؛ بنابراین شایسته است تعالیم برگرفته از آیات نورانی قرآن کریم را الگوی پیروزی بر دشمنان قرار دهیم تا راهکارهای روشن و متقن و ماندگاری در حوزه فرهنگی کسب نماییم. محقق در این مقاله به دنبال یافتن پاسخی برای این سؤال است که اراده‌ها در مدیریت و کنترل فرهنگ اجتماعی از منظر قرآن کریم چه نقشی دارند؟ از این‌رو با استناد به آیات قرآن کریم، نقش اراده‌ها در کنترل فرهنگ اجتماعی مورد بررسی و راهکارهای مقابله‌ای مناسبی در حوزه فرهنگی ارائه خواهد شد. موضوع اراده و فرهنگ اجتماعی در قرآن کریم بسیار گسترده است. با مطالعه دقیق آیات قرآن، ۱۵۴ آیه در ارتباط با اراده‌ها و ۲۱۸ آیه در ارتباط با فرهنگ اجتماعی استخراج و تجزیه و تحلیل شد.

بررسی نقش اراده‌ها در کنترل فرهنگ اجتماعی از منظر قرآن کریم و استناد به تفاسیر قرآن و سخنان مقام معظم رهبری و در نتیجه اجرایی شدن راهکارهای این پژوهش، موجب افزایش اطمینان به پیروزی در عرصه فرهنگی به‌ویژه در حوزه اجتماعی می‌شود و زمینه غفلت و خطای محاسبه‌گران فرهنگی را از بین می‌برد و از خطرات ناشی از غفلت در امور فرهنگی پیشگیری می‌کند. هدف اصلی این مقاله، تبیین چگونگی تأثیر اراده‌ها در کنترل فرهنگ اجتماعی از منظر قرآن کریم است. دغدغه اصلی محقق آن است که با بیان موارد مرتبط با اراده‌ها و کنترل فرهنگ اجتماعی از منظر قرآن، جامعه اسلامی را که همواره با تهدیدهای فرهنگی از سوی دشمنان مواجه است، به منظور اتخاذ تدابیر قرآنی یاری دهد. بررسی‌های به‌عمل‌آمده از کتابخانه، مراکز پژوهشی، وبگاه‌های نورمگز و ایران‌داک نشان می‌دهد تاکنون هیچ پروژه تحقیقاتی، پایان‌نامه و رساله‌ای با عنوان یا هدف مقاله حاضر انجام نشده است؛ البته در ارتباط با مسائل فرهنگی و اجتماعی، مطالعات شاخص زیر صورت گرفته است:

۱. مقاله‌ای با عنوان «راهبردهای اساسی کنترل فرهنگی در عصر جهانی شدن» که توسط عماد افروغ و سید مصطفی ترابی نگاشته و در سال ۱۳۸۸ در شماره ۳۶ نشریه مطالعات دفاعی استراتژیک چاپ شده است. هدف این پژوهش شناخت و تبیین اهم تأثیرات جهانی شدن و ارائه مهم‌ترین راه‌کارها و راهبردهای مؤثر در این عرصه است و مهم‌ترین نتیجه آن تقویت و ارتقای ابزار و صنایع فرهنگی، رشد و توسعه سیاست‌ها و اقدامات حمایتی از تولید محصولات فرهنگی و نهایتاً افزایش و متنوع‌سازی تولیدات فرهنگی است.

۲. مقاله‌ای با عنوان «نظارت و کنترل اجتماعی» نوشته حسن غفاری‌فر که در سال ۱۳۸۹ در فصلنامه کتاب زبان چاپ شده است. هدف این مقاله تبیین ضرورت و موانع نظارت و کنترل بیان شده و سرانجام محقق به این نتیجه رسیده است که اصل تفکیک زنان و مردان جز در موارد ضروری و نیز اصل حفظ حریم و عفاف، حیا، پرهیز از نمایش آرایش و پوشش تحریک‌کننده و حتی پرهیز از گویش تحریک‌کننده، مهم‌ترین اصول نظارت و کنترل به شمار می‌روند. این اصول اسلامی، دو طرف ارتباط یعنی عامل تحریک و نیز پاسخ‌دهنده به محرک را خطاب قرار می‌دهد و آن‌ها را از این انحراف بر حذر می‌دارد.

۲. مفاهیم و اصطلاحات

اراده: اصل واژه از «رَوَدَ»^۱ است و علمای لغت گفته‌اند: «اراده به معنای خواست و مشیت و الف آن در اصل واو است» (ابن منظور، ۱۴۰۸ق، ج ۳، ص ۱۹۱؛ فیروزآبادی، ۱۳۵۲، ص ۲۵۷؛ زمخشری، ۱۹۷۲م، ص ۲۷۵). اراده به معنای «خواستن»، در المعجم الوسیط به معنای محبت نیز آمده است: «وَأَرَادَ الشَّيْءَ أَحَبَّهُ وَعَنِي بِهِ»^۲ (انیس و دیگران، ۱۹۷۲م، ج ۱، ص ۳۸۱).

فرهنگ: واژه «فرهنگ» در سیر تاریخی اش معانی مختلفی به خود گرفته است؛ از جمله ادب، تربیت، دانش، معرفت، آداب و رسوم و آثار علمی و ادبی یک ملت، پرورش بزرگی، فضیلت، شکوهمندی، هنر، حکمت و نیز تعلیم و تربیت، آموزش و پرورش، مکتب و ایدئولوژی. (صاحبی، ۱۴۰۰، ص ۶۰)

کنترل: فرآیند نظارتی است که برای حصول اطمینان از انجام صحیح امور و اهداف از قبل تعیین شده

۱. آمدن، رفتن و مطمئن نبودن.

۲. و أراد الشيء: أحبه وعني به، و الاسم الزيد.

انجام می‌شود و در صورت انحراف از مسیر تعیین‌شده، اصلاحات لازم و به‌موقع اعمال می‌گردد. (Stephen, Robins, 2019, p564) کنترل، در معنای توانمندی اعمال قدرت و اقتدار یا بازداشتن

اعمال دیگران و هدایت آنان نیز به کار رفته است. (سلیمی و داوری، ۱۳۹۱، ص ۴۵۲)

فرهنگ اجتماعی: مجموعه ارزش‌ها، الگوها، هنجارها و نگرش‌های گروهی و اجتماعی است که جامعه، خلاقانه خود را با آن سازگار می‌کند و مردم در سایه فرهنگ ایجادشده، مهارت لازم برای زندگی اجتماعی را به دست می‌آورند. (کوئن، ۱۳۷۲، ص ۲۰۰)

کنترل فرهنگ اجتماعی: یک نوع فرآیند اجتماعی است که موجب هم‌نویسی یکسان جامعه، توزیع عادلانه خدمات و مراقبت از رفتارهای اجتماعی آحاد مختلف جامعه می‌شود. (سلیمی و داوری، ۱۳۹۱، ص ۴۵۴)

در این تحقیق، متغیر وابسته (تابع) نقش اراده‌ها در کنترل فرهنگ اجتماعی، متغیر واسط و کنترل‌کننده تفاسیر قرآن کریم و متغیر مستقل اراده است.

۳. کنترل فرهنگ اجتماعی

در این گفتار با بررسی نیازهای اساسی افراد در جامعه، روش‌ها و ابزارها و انواع کنترل فرهنگ اجتماعی را بیان و سپس مقوله‌های کنترل فرهنگ اجتماعی از منظر قرآن کریم را استخراج می‌کنیم.

الف) نیازهای اساسی: در اولین گام جهت بررسی چگونگی کنترل فرهنگ اجتماعی جامعه، لازم است نیازهای اساسی افراد در جامعه را بررسی کنیم؛ زیرا بنا به فرضیه ماژلو، رضایت افراد، در راستای نیازها و کنش‌ها و واکنش‌ها قرار دارد. (سلیمی و داوری، ۱۳۹۱، ص ۴۷۱) بر اساس آموزه‌های قرآنی، نیازهای اساسی افراد در جامعه، شامل خوردن و آشامیدن، لباس و پوشاک، مسکن، غریزه جنسی، امنیت، محبت، اعمال خیرخواهانه، فضیلت، زیبایی و آگاهی است. (مهدوی کنی، ۱۳۹۸، ص ۷۸)

ب) روش‌های کنترل فرهنگ اجتماعی: شامل «اجبار» از طریق اعمال قانون و مجازات و «اقناع» به معنای تشویق مردم از طریق رسانه، سخنرانی، اعتباربخشی و قدردانی به‌منظور پذیرش هنجارهای فرهنگ اجتماعی است. (ساروخانی، ۱۳۷۷، ص ۶۹۸؛ نجفی ابرندآبادی، ۱۳۷۸، ص ۱۴)

ج) ابزارهای کنترل فرهنگ اجتماعی که شامل سه گزینه به شرح زیر است:

«ابزارهای بدنی» شامل استفاده از ابزارهایی مانند باتوم و سلاح که بر جسم تأثیر می‌گذارد و

جنبه بازدارندگی دارد؛

«ابزارهای مادی» مانند پول، کالا و رتبه تحصیلی که اعطای آن جنبه تشویق و سلب آن جنبه تنبیه دارد؛

«ابزارهای نمادی» شامل به‌کارگیری نمادهای ملی (مانند پرچم) و نمادهای مذهبی برای ابراز محبت به حکومت و دین و عقیده. (اتزیونی، ۱۳۹۳، ص ۱۴۰)

د) انواع کنترل فرهنگ اجتماعی که شامل شش مورد به شرح زیر است:

رسمی: این نوع کنترل مبتنی بر اقتدار است و از طریق قانون‌گذاری و اجرای قانون توسط حاکمان، نسبت به کنترل فرهنگ جامعه اقدام می‌کند. (صدیق سروستانی، ۱۳۹۳، ص ۲۵)

غیررسمی: این نوع کنترل، محدود و متناسب با گستره جامعه یعنی خانواده، مراکز علمی، ادارات و اماکن مذهبی است. افراد بر اساس سیاست‌های کنترلی، با متغیرهایی مانند ترس، طرد شدن، تنبیه، تشویق و تمسخر مواجه می‌شوند و عکس‌العمل لازم را نشان می‌دهند. (صدیق سروستانی، ۱۳۹۳، ص ۵۰۷)

بیرونی: این نوع کنترل به منظور شکل دادن به اهرم‌های کنترلی در جامعه و با هدف کاهش جرم و بزهکاری به وجود می‌آید (رفیع‌پور، ۱۳۷۸، ص ۳۹) و عملکرد آن به گونه‌ای است که رفتار آحاد مختلف جامعه را از طریق اجبار یا آثار روانی ناشی از آن کنترل می‌کند. (سلیمی و داوری، ۱۳۹۱، ص ۵۱۴)

درونی: مجموعه اقداماتی است که رفتارهای فرد را بر اساس الزامات اجتماعی و محدودیت‌های خاص جامعه، از قبیل ترس از پذیرفته نشدن در اجتماع یا ترس از روبه‌رو شدن با مخالفت جامعه سامان می‌دهد (مندراس، ۱۳۹۶، ص ۱۶۱). این کنترل، فرد را وادار می‌کند تا با رفتار خود، به منظور برآورده شدن نیازها، مطابق خواست جامعه رفتار کند. (هجل و زیگلر، ۱۳۹۹، ص ۴۸۲)

ارزشی: همان‌طور که گفته شد، یکی از نیازهای اساسی انسان احترام است؛ بنابراین فرد مراتب تأیید خود از جانب خود یا دیگران را در خود احساس می‌کند و بر اساس رفتارهایی که انجام می‌دهد، تمایل دارد در جامعه فردی با ارزش باشد. (شولتز و آلن شولتز، ۱۳۹۹، ص ۳۴۳)

عاطفی: این نوع کنترل توجه افراد جامعه را از خود به عوامل غیر خود مانند شرم، حیا، خجالت و گناه سوق می‌دهد (رابرتسون، ۱۳۷۴، ص ۱۲۷)؛ به عبارت دیگر با اعمال سیاست و روش‌های خاص، وجدان انسانی از انجام اموراتی شرم‌منده می‌شود و کنترل فرهنگی اجتماعی از طریق کنترل عواطف صورت می‌گیرد. (وایت و هینز، ۱۳۹۳، ص ۳۷۹)

۴. مفاهیم کنترل فرهنگ اجتماعی از منظر قرآن کریم

الگوهای رفتاری جمعی و فردی مجاز و غیرمجاز در جامعه، موجب ایجاد هنجارها و ناهنجاری‌هایی می‌شود که هر جناحی به آن ایراد وارد می‌کند. هنجارشکنان کسانی هستند که مبنای رفتاری آن‌ها مبتنی بر الگوهای غیرمجاز است. (رابرتسون، ۱۳۷۴، صص ۱۶۸-۱۶۹؛ رشه، ۱۳۶۷، ص ۶۹؛ صدیق اورعی، ۱۳۷۴، ص ۲۵) به‌منظور مقابله با هنجارشکنان، سه مقوله از آیات قرآن استخراج شده است:

۴-۱. مقوله کنترل و نظارت خداوند بر رفتار انسان‌ها

این مقوله شامل ۴۸ آیه با دسته‌بندی زیر است:

با کد محوری «آشکار شدن رفتار انسان‌ها در روز رستاخیز» در آیه‌های آل عمران: ۳۰ (مواجهه انسان با رفتارهای خود در قیامت)، زلزله: ۷ (ثبت اعمال با نظارت خداوند توسط فرشتگان)، زلزله: ۸ (آگاه شدن انسان از رفتارهای خود در روز قیامت).

با کد محوری «اهمیت کنترل و نظارت خداوند» در آیه‌های نازعات: ۴۰ (تشویق انسان‌های خداترس و پاک‌نفس)، طه: ۴۵ و ۴۶ (ایمان به نظارت و حمایت خداوند در امر به معروف و نهی از منکر)، علق: ۱۴ (هشدار خداوند به انسان‌ها)، بقره: ۲۳۵ (نظاره‌گر بودن خداوند به نهان انسان‌ها).

با کد محوری «نظارت خداوند بر رفتار انسان‌ها» در آیه‌های توبه: ۱۰۵ (تعیین ناظران اعمال انسان)، انفطار: ۱۰-۱۲ (آگاهی نگهبانان از عملکرد انسان‌ها)، بقره: ۱۹ (آگاهی خداوند از رفتار کافران)، هود: ۹۲ و نساء: ۱۰۸ (آگاهی خداوند از رفتار انسان‌ها)، طه: ۱۱۰ (آگاهی خاص علمی خداوند از اعمال انسان‌ها)، فاطر: ۳۱ و بقره: ۱۱۰ (بینایی خداوند نسبت به اعمال انسان‌ها)، یونس: ۴۰ (دانایی خداوند از رفتار فسادگران)، انعام: ۱۱۷ (دانایی خداوند از رفتار منحرفان)، اسراء: ۱۷ (آگاهی خداوند از رفتارهای بندگان خود)، غافر: ۱۹ (آگاهی خداوند از نگاه‌های دزدانه انسان‌ها)، انعام: ۳ و بقره: ۲۳۵ (آگاهی خداوند متعال از نهان و آشکار انسان‌ها)، بقره: ۹۵ (آگاهی خداوند از ستم ستمگران)، آل عمران: ۱۶۷ (آگاهی خداوند از نهان انسان‌ها)، بقره: ۲۱۵ (آگاهی خداوند از اعمال نیک انسان‌ها)، آل عمران: ۱۱۵ (آگاهی خداوند از اعمال تقوایندگان)، قصص: ۸۵

(آگاهی خداوند از احوال هدایت‌شدگان و گمراهان)، بقره: ۲۹ (آگاهی خداوند از همه امور)، آل عمران: ۹۸ (آگاهی خداوند از اعمال کافران)، شعراء: ۲۱۸ و ۲۱۹ (نظارت خداوند بر رفتارهای عبادت‌کنندگان)، انعام: ۱۳۲ (غافل نبودن خداوند از رفتار انسان‌ها)، مریم: ۶۴ (فراموش‌کار نبودن خداوند نسبت به اعمال انسان‌ها)، اعراف: ۷ (غفلت نکردن خداوند از ثبت و ضبط اعمال انسان‌ها)، آل عمران: ۵ (آگاهی و نظارت خداوند بر زمین و آسمان)، ق: ۱۶ (آگاهی دقیق خداوند از وسوسه‌های انسان‌ها)، مجادله: ۷ (نظاره‌گر بودن خداوند نسبت به رفتارهای گروهی انسان‌ها).

۴-۲. مقوله کنترل و نظارت اشخاص بر رفتار انسان‌ها (امر به معروف و نهی از منکر)

این مقوله شامل ۱۳۴ آیه با دسته‌بندی زیر است:

با کد محوری «بردباری» در آیه‌های عصر: ۳ (دعوت مردم به انجام کارهای شایسته و بردباری در انجام آن)، نوح: ۵ (امر به معروف و نهی از منکر شبانه‌روزی)، نحل: ۱۲۵ (امر به معروف مخالفان با پند و اندرز نیکو)، بقره: ۱۳۷ (امر به معروف و نهی از منکر همراه با ایجاد امید)، فصلت: ۳۵ (امر به معروف با صبوری)، قلم: ۴۸ و ۴۹ (امر به معروف با پایداری و صبوری)، هود: ۷۴ (امر به معروف با صبوری)، زمر: ۱۰ (تشویق آمران به خوبی و صبوری)، آل عمران: ۱۹۶-۱۹۷ (فریفته نشدن در برابر شوکت ظاهری زندگی انسان‌های خطاکار).

با کد محوری «حق‌گویی» در آیه‌های یونس: ۸۲ و هود: ۱۲ (حق‌گویی آمران به معروف)، مریم: ۴۳ (امر به معروف و نهی از منکر خویشاوندان)، مریم: ۴۴ و صافات: ۸۵ (امر به معروف و نهی از منکر خویشاوندان)، نحل: ۵۶ (امر به معروف دروغ‌گویان)، طه: ۴۸ (امر به معروف تکذیب‌کنندگان)، انبیاء: ۱۸ (امر به معروف حق)، انبیاء: ۶۷ (امر به معروف برای اندیشیدن و تفکر)، انفال: ۲۵ و یوسف: ۱۰۹ (آگاه‌سازی مخاطبان توسط آمران)، اسراء: ۲۸ (امر به معروف با سخنان نرم)، انعام: ۳۴ (امر به معروف با پایداری و استقامت)، شعراء: ۲۲۶ (یکسان‌سازی گفتار با اعمال)، طه: ۴۲ (امر به معروف با استدلال قوی)، نور: ۶۲ (الزام مشارکت عمومی در امر به معروف و نهی از منکر)، شعراء: ۲۱۶ (اعلام بیزاری عاملان امر به معروف و نهی از منکر از نافرمانی)، مؤمنون: ۷۱ (پیروی عاملان امر به معروف و نهی از منکر از حق)، توبه: ۱۰۸ (انجام هر کاری به شرط تقوا)، جائیه: ۳۱ (امر به معروف بدکاران و کافران)، مائده: ۶۳ (انسان‌های باایمان و دانشمندان آمران به معروف و ناهیان از منکر هر جامعه هستند)، لقمان: ۱۷ (شکیبایی در برابر ناملایمات برای

امر به معروف و نهی از منکر).

با کد محوری «خدا محوری» در آیه‌های اعراف: ۱۶۴ (نصیحت و موعظه در شرایط مختلف و در راه خدا)، آل عمران: ۱۰۴ (تربیت و آموزش آمران به معروف)، توبه: ۱۱۲ (آمران به معروف همتراز عابدان خدا)، آل عمران: ۱۱۴ (صالح بودن در سایه ایمان به قیامت و امر به معروف و نهی از منکر)، هود: ۱۱۶ (امید به نجات خداوند)، حج: ۴۰ (نهی از منکر خداوند)، اعراف: ۱۶۵ (نجات آمران به معروف و عذاب ظالمان)، بقره: ۲۵۱ (نجات جامعه)، عنکبوت: ۵۶ (ایمان به خداوند)، نازعات: ۱۷-۲۰ (امر به معروف و نهی از منکر حاکمان)، آل عمران: ۷۰-۷۱ و ۱۰۱ (امر به معروف عینی مخاطبان)، شعراء: ۶۹ و ۷۶ (آگاه‌سازی مخاطبان توسط آمران)، اعراف: ۱۲۹ (تبلیغ آمران با ایجاد انگیزه)، هود: ۳۴ (امر به معروف برای ایمان به خدا)، طه: ۲۴ و ۴۳ (امر به معروف حاکمان)، طه: ۲۶ (تسهیل مقدمات نهی از منکر)، آل عمران: ۱۰۴ (تربیت و آموزش آمران به معروف)، بقره: ۴۴ (پایبندی آمران به احکام الهی)، طه: ۴۶ (توکل آمران بر خدا)، طه: ۶۸ (اعتماد به نفس آمران)، بقره: ۴۴ (خودسازی آمران قبل از انجام عمل)، یس: ۲۰-۲۱ و غافر: ۲۸ (حمایت معنوی از آمران)، مائده: ۲ (الزام همکاری آمران با همدیگر)، یس: ۱۴ و طه: ۳۱-۳۲ (همکاری آمران با یکدیگر و حمایت از هم در صورت لزوم)، مائده: ۷۹ (امر به معروف و نهی از منکر یکدیگر)، هود: ۶۸ (مرگ و نیستی، سرانجام کفر به خداوند)، کهف: ۱۶ (رسیدن به رحمت الهی در نتیجه اطاعت از خداوند)، انسان: ۲۴ (اطاعت از فرامین الهی و پیروی نکردن از خطاکاران).

با کد محوری «عدالت محوری» در آیه‌های مؤمنون: ۹۶ (نیکو پیشگی در امر به معروف)، قصص: ۵۴ (امر به معروف همراه با نیکویی و انفاق)، کهف: ۷۴ (نهی از منکر و معترض شدن)، مائده: ۹۱ (تمرکز آمران امر به معروف بر مقاصد شیطانی برای گمراه نشدن مردم)، نحل: ۵۵ (امر به معروف آگاهانه)، اسراء: ۵۰ (امر به معروف و نهی از منکر با استدلال)، شعراء: ۱۲۴ و جائیه: ۲۱ (نهی از منکر با بیان عقوبت اعمال)، قصص: ۵۵ (نهی از منکر در برابر سخنان بیهوده)، عنکبوت: ۴۶ (امر به معروف با شیوه مناسب).

با کد محوری «کرامت انسان» در آیه‌های آل عمران: ۱۰۴ (رستگاری در سایه امر به معروف و نهی از منکر)، نور: ۲ (عبرت‌گیری از سرانجام خطاکاران)، حج: ۴ (گمراهی و عذاب در نتیجه مودت با خطاکاران)، طه: ۱۳۲ (سرانجام نیک برای انسان در سایه انجام اوامر الهی و امر به معروف).

با کد محوری «محبت» در آیه‌های توبه: ۷۱ (دوستی با اهل ایمان و دعوت به کارهای پسندیده)، اعراف: ۱۹۹ (بخشش و امر به معروف)، بلد: ۱۷ (تخلص به نیکوافتی آمران به معروف)، مائده: ۹۸ (تشویق و تنبیه در مواقع لزوم)، طه: ۹۰ (امر به معروف با تحریک عواطف)، شعراء: ۲۱۴ (امر به معروف و نهی از منکر خویشاوندان)، مریم: ۴۷ (امر به معروف همراه با مهر و محبت)، فرقان: ۶۳ (امر به معروف همراه با ملایمت و محبت)، مریم: ۴۲ (شروع نهی از منکر از نزدیکان خود)، فرقان: ۷۲ (بزرگ‌منشی در امر به معروف و نهی از منکر)، انعام: ۶۹ (مواجهه آمران به معروف با گناهکاران)، کهف: ۷۱ (امر به معروف با سکوت و مهربانی)، مریم: ۴۲ و طه: ۴۴ (امر به معروف با احترام و ادب)، طه: ۲۷ (امر به معروف با بیان شیوا).

با کد محوری «هدایت‌گری» در آیه‌های اعراف: ۱۵۷ (امر به کارهای پسندیده)، نحل: ۹۰ (دعوت به دادگری و نیکوکاری و بخشش و پرهیز از اعمال زشت و ناپسند و ستم)، آل عمران: ۱۱۰ (دعوت اهل کتاب به کارهای پسندیده)، مائده: ۶۳ (امر به معروف و نهی از منکر از سوی دانشمندان)، مریم: ۴۳ (عالم بودن آمران به معروف)، ابراهیم: ۳۱ (دعوت آمران به معروف به نماز و انفاق)، یوسف: ۴۰ و غافر: ۳۹ (هدایت نادانان)، یوسف: ۳۹ (امر به معروف در هر موقعیتی با استدلال مناسب)، بقره: ۱۷ (هدایت نیافتن منافقان)، یوسف: ۸۹ (استفاده از عنصر یادآوری در نهی از منکر)، طه: ۴۷ (امر به معروف و نهی از منکر حاکمان)، طه: ۴۸ (نهی از منکر تکذیب‌کنندگان)، طه: ۲۹ (انتخاب دستیار در امر به معروف و نهی از منکر)، توبه: ۶۷ (امر به معروف منافقان فاسق)، قصص: ۱۷ (امر به معروف و نهی از منکر مجرمان)، توبه: ۸۴ (الزام اجرای حدود الهی با امر به معروف)، مائده: ۶۲ (ارشاد انسان‌های گمراه و لجباز)، منافقون: ۴ (بی‌توجهی آمران به هیکل و ظاهر منحرفان)، مائده: ۸۰ (خشم خداوند و عذاب الهی نتیجه هم‌نشینی و دوستی با خطاکاران)، لقمان: ۱۳ (امر به معروف و نهی از منکر با بیانی نیکو و همراه با مهربانی)، تحریم: ۶ (نجات انسان و جامعه در سایه امر به معروف و نهی از منکر)، مریم: ۵۵ (امر به فرائض دینی، رفتاری پسندیده نزد خداوند).

۳-۴. مقوله کنترل اجتماعی

این مقوله شامل ۴۰ آیه با دسته‌بندی زیر است:

با کد محوری «تشویق» در آیه‌های بقره: ۲۴۵ (جاری کردن قرض الحسنه)، ماعون: ۱-۳ (تشویق به اطعام فقرا)، ماعون: ۷ (تشویق به پرداخت زکات)، فجر: ۱۸ (تشویق انفاق‌کنندگان).

با کد محوری «اجرای حدود الهی» در آیه‌های بقره: ۱۷۷ (انفاق به نیازمندان و خویشاوندان و یتیمان و آزاد کردن بندگان در بند)، فاطر: ۲۹ (انفاق آشکار و پنهان و دعوت دیگران به این امر مهم)، بقره: ۲۸۰ (بخشش به تنگ‌دستان)، معارج: ۲۴-۲۵ (برقراری روابط اجتماعی با اقشار مختلف جامعه)، ماعون: ۱-۲ (حمایت از یتیمان)، اسراء: ۳۴ (حمایت از ایتام)، بقره: ۲۸۰ (حمایت همه‌جانبه از نیازمندان)، بقره: ۲۶۴ (احترام به شخصیت آحاد مختلف جامعه)، بقره: ۲۸۰ (در نظر گرفتن شرایط بدهکاران)، بقره: ۲۸۳ (هوشیاری در معاملات)، شوری: ۴۱ (توانمندسازی افراد برای دفاع از حقوق خود و دیگران)، احزاب: ۵۹ (محبوب بودن بانوان مطابق شرع و عرف اسلامی)، بقره: ۱۸۰ (تعیین وصی)، یوسف: ۵ (حفظ اسرار)، نساء: ۲ (حمایت از نیازمندان به‌خصوص یتیمان)، بقره: ۲۸۲ (انجام وظیفه در برابر اقشار مختلف جامعه به‌خصوص نیازمندان)، احزاب: ۳۲ (طنزازی نکردن بانوان و رعایت حدود الهی)، بقره: ۲۸۲-۲۸۳ (اجرای حدود الهی در معاملات)، بقره: ۲۸۲ (محکم کردن انعقاد قراردادها)، بقره: ۲۸۲ (اجرای حدود الهی در معاملات).

با کد محوری «دفاع» در آیه نساء: ۱۴۸ (اجازه دادن به مظلوم برای دفاع از خود).

با کد محوری «قانون‌مندی» در آیه‌های کهف: ۹۵ و ۹۷ (اجرای قوانین اجتماعی و سالم‌سازی محیط).

با کد محوری «هوشیاری» در آیه‌های ذاریات: ۱۹ (رفع مشکلات)، تغابن: ۱۷ (پرداخت وام در راه خدا)، حجرات: ۱۰ (ادای دین الهی نسبت به هم‌نوعان)، نساء: ۵ (هوشیاری در امانات)، یوسف: ۵ (پیش‌بینی آینده و سناریوسازی به‌منظور مواجهه با خطرات احتمالی در آینده)

با کد محوری «نظارت شاهدان الهی بر رفتار انسان‌ها» در آیه‌های جاثیه: ۲۹ (نسخه‌برداری از رفتار انسان‌ها)، ق: ۱۸ (ثبوت و ضبط اعمال انسان‌ها)، ق: ۱۷ (مراقبت فرشتگان از رفتار انسان‌ها)، هود: ۱۸ (گواهی شاهدان الهی بر رفتارهای سوء انسان‌ها)، فصلت: ۲۲ (گواهی اعضای بدن بر رفتارهای بدن در روز قیامت)، انعام: ۱۳۰ (گواهی انسان‌های زیان‌کار علیه خود)، زلزله: ۴-۵ (گواهی زمین بر رفتار انسان‌ها)، نساء: ۱۵۹ (گواهی پیامبران در روز رستاخیز).

۵. اراده از منظر قرآن کریم

اراده یکی از صفات نفس است که به ایجاد یا ترک فعلی تعلق می‌گیرد و مقدماتی از جمله مرحله تصور دارد؛ یعنی انسان ابتدا چیزی را تصور و سپس بررسی می‌کند که آیا فایده و مصلحتی دارد یا نه؛ بعد از تصدیق فایده‌اش، به آن تمایل پیدا می‌کند و به دنبال آن هیجانی در نفس او پیدا

می‌شود و در پایان، حالت نفسانیه‌ای به نام «اراده» برای وی پدید می‌آید (آل اسحاق خوئینی، ۱۳۶۹، ص ۴۸). به این حالت «شوق مؤکد» هم اطلاق می‌شود. (رشیدپور، ۱۳۶۹، ص ۸۱)

۱-۵. اراده الهی

شیخ مفید و علامه طباطبایی اراده خداوند نسبت به افعال خود را «اراده تکوینی» و اراده او را نسبت به دیگر موجودات «اراده تشریحی» می‌دانند (ربانی، ۱۳۹۲، ص ۱۳۲). اغلب متکلمان شیعه معتقدند اراده تکوینی خداوند بر اساس مصلحت‌اندیشی ناشی از علم اوست و از صفات الهی به شمار می‌رود. (بیگی، ۱۳۹۲، ص ۲۷)

در اراده تکوینی، اراده موردنظر بدون واسطه و به‌طور مستقیم ایجاد می‌شود. یکی از ویژگی‌های منحصر به فرد این اراده آن است که چیزی که اراده شده است، قطعاً به وجود خواهد آمد و هیچ اراده‌ای مانع از تحقق آن نیست. (جمعی از محققان، ص ۱۴۲) در آیات متعددی از قرآن کریم به اراده تکوینی اشاره شده است (احزاب: ۳۳). یکی از شاخص‌ترین آیاتی که به اراده تکوینی الهی اشاره می‌کند، آیه ۱۱ سوره محمد است: «ذَلِكِ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ». در این آیه، کلمه «ذَلِكِ» به پیروزی مؤمنان و نابودی کفار اشاره می‌کند و بیان حال هر دو گروه است. کلمه «مَوْلَى» به معنای «ولی» است. خداوند به دلیل مالکیت بر بندگان خود در امور تکوینی، مولای آنان است. همچنین خداوند در آیه «مَا لَكُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ» (سجده: ۴) و آیه «وَرُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمْ الْحَقُّ» (یونس: ۳۰) اشاره می‌کند که او تدبیرکننده امور بندگان در صراط سعادت و هدایت‌کننده آنان به سوی بهشت است و با عمل صالح، آنان را بر دشمنان چیره می‌سازد و از آنجا که مؤمنان فقط در راه عبودیت و پیروی‌کننده خواسته‌های خداوندند، مولویت مختص مؤمنان است (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۱۸، ص ۲۳۰). همچنین با توجه به آیه «اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا... وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ» (بقره: ۲۵۷)، خداوند ولی مؤمنان است؛ ولی کفار بت‌ها را مولای خیالی خود قرار می‌دهند. خداوند در آیه «وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ» نیز، ولایت خیالی کافران را در تکوین و تشریح به‌طور مطلق نفی می‌کند. او در آیه «أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ فَاللَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ» (شوری: ۹) و آیه «إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ» (نجم: ۲۳) تأکید می‌کند که کافران مولایی برای یاری رساندن و هدایتگری به‌منظور نیل به اهداف خود ندارند تا توانایی لازم را برای نجات آن‌ها از عقوبت اعمالشان داشته باشد؛ اما برای مؤمنین این‌طور نیست و خداوند ولی آن‌هاست (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۱۸، ص ۲۳۱).

مصباح یزدی اراده تشریحی را به عدالت‌ورزی انسان متعلق دانسته است، نه به ظلم و ستم کردن او؛ پس اراده تشریحی به معنای دوست داشتن و خواستن تحقق فعل از فاعل مختار، صرف‌نظر از خواست خود اوست که به صورت تکلیف و وضع قانون از او خواسته می‌شود (مصباح، ۱۳۹۷، ص ۳۴). خراسانی اراده تشریحی را دستورات الهی می‌داند که همان مصلحت در افعال اختیاری مکلفان است (خراسانی، ۱۳۷۸، ص ۱۳۰). از دیدگاه مکارم شیرازی، اراده تشریحی شامل اراده ذاتی و فعلی و سرآغاز دستورات و احکام الهی است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۶، ص ۱۶۸). خداوند ذیل آیات ۱۳ تا ۱۵ سوره شوری^۱ تأکید می‌کند که تشریح دین الهی برای انبیا یک وظیفه بود و مردمان در مقابل آن دو قسمت شدند: یکی نیاکان که با آگاهی و از روی حسادت در دین اختلاف انداختند و دیگری نسل‌ها که در شک و تردید باقی ماندند. به همین علت بود که خداوند تمامی آنچه در گذشته تشریح کرده بود، مجدداً بر پیامبر اکرم ﷺ تشریح نمود و دستور داد که مردم را دعوت کند؛ چون آن‌ها دو دسته شده بودند: یک دسته حسد می‌ورزیدند و دسته دیگر به شک مبتلا شده بودند؛ بنابراین به پیامبر دستور استقامت می‌دهد تا به آنچه مأمور شده است، پایداری بورزد و از هواهای مردم پیروی نکند (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۱۸، ص ۳۳-۳۸). خداوند در جمله «وَقُلْ آمَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ»، اشاره می‌کند که پیامبر ﷺ ضمن برقراری مساوات در تصدیق کتب آسمانی، به تمامی کتاب‌های نازل شده از سوی خدا که مشتمل بر شریعت‌های الهی است، ایمان بیاورد. در ادامه آیه آمده است: «وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمْ». این جمله به این معناست که دعوت برای عموم مردم است و با برقراری عدالت، پیامبر ﷺ باید همه را یکسان بنگرد. به عبارت دیگر، نباید بین قوی و ضعیف، غنی و فقیر، سیاه و سفید و عرب و غیرعرب تفاوت قائل شود (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۱۸، ص ۳۴). در آیات مختلفی از قرآن کریم، از جمله بقره: ۲۶ و ۱۸۵، احزاب: ۱۷ و ۲۹، قصص: ۸۳، مدثر: ۳۱، طارق: ۱۷، مرّقل: ۱۱، انعام: ۵۲، نساء: ۲۶ تا ۲۸، انفال: ۶۲ و ۷۱، توبه: ۴۶ و یوسف: ۲۴، به اراده تشریحی خداوند اشاره شده است.

مشیت: مشیت و اراده از جمله صفات کمال خداوند است. با اینکه «مرید» از اسمای الهی است، در قرآن از واژه‌هایی مانند «مرید» و «مشیت» و «اراده» استفاده نشده است. قرآن ۲۹۱ بار با واژه‌های «پشاه» (۱۲۶ بار)، «شاه» (۵۶ بار)، «آراد» و مشتقات آن (۲۹ بار)، «آردنا» (۶ بار)، «یرید» و مشتقات آن (۶۱ بار)، «آرید» (۸ بار) و «نرید» (۵ بار) به مشیت الهی اشاره کرده است.

۱. «سَرَّعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ»

قضا و قدر: «قضا» در لغت به معنای فیصله دادن و «قدر» به معنای اندازه است (مطهری، ۱۳۷۲، ص ۲۰۶). قرآن کریم در ارتباط با قدر با کدهای زیر به مفاهیم مرتبط اشاره کرده است:

با کد محوری «آفرینش» در آیه فصلت: ۱۰ (استوارکننده کوه‌ها در زمین).

با کد محوری «رزق و روزی» در آیه‌های طلاق: ۳ و رعد: ۲۶ (روزی رسان)، اسراء: ۳۰ (توانمند و آگاه و بینا در روزی رسانی)، روم: ۳۷ (اراده الهی در کم و زیاد کردن رزق مردم)، زمر: ۵۲ و سبأ ۳۶ (گسترده و تنگ کردن روزی مردم)، نحل: ۷۵ (بخشنده رزق نیکو به مردم).

با کد محوری «مقتدر» در آیه‌های مرسلات: ۲۳ (قدرتمند خوب)، واقعه: ۶۰ (اقتدار در مرگ انسان‌ها)، انعام: ۹۱ (نازل‌کننده کتب الهی)، قدر: ۱ (نازل‌کننده قرآن در شب قدر)، دخان: ۴ (صاحب حکمت)، قمر: ۱۲ (حرکت‌دهنده چشمه‌ها با نظم معین)، انبیاء: ۸۷ (منزه و پاک بودن)، بقره: ۱۰۶ (نسخ کردن یا به تأخیر انداختن حکم)، آل عمران: ۱۶۵ (قادر بودن به همه چیز)، نحل: ۷۷ (آگاهی از غیب آسمان‌ها و زمین)، حجر: ۶۰ (مقدر ساختن)، قمر: ۴۲ (عذاب‌کننده مکذبین).

با کد محوری «هدایت‌گری» در آیه‌های بقره: ۲۳۶ (تبيين احکام الهی در طلاق)، حج: ۱۶ (هدایت‌کننده مردم به صلاح خود)، اعلی: ۳ (هدایت‌کننده مردم)

همچنین در قرآن کریم و در ارتباط با قضا موارد زیر را می‌توان یافت:

با کد محوری «آفرینش» در آیه‌های فصلت: ۱۲ (آفرینش و زینت آسمان‌ها)، حج: ۶۶ (آفرینش مجدد انسان‌ها بعد از مرگ)، بقره: ۱۱۷ (هستی بخش آسمان‌ها و زمین)، آل عمران: ۴۷ (آفرینش انسان بدون لقاح)، مریم: ۳۵ (آفرینش بلادرنگ).

با کد محوری «امر» در آیه‌های نساء: ۱۰۳ (تعیین‌کننده وظایف مردم)، اسراء: ۲۳ (فرمان به یکتاپرستی)، غافر: ۲۰ (داوری‌کننده به حق)، حج: ۲۹ (تبيين‌کننده احکام حج)، یونس: ۷۱ (آزمودن مردم با اعمال در مواقع مختلف)، طه: ۷۲ (اراده‌بخش به انسان)، نمل: ۷۸ (داوری‌کننده قادر و توانا).

با کد محوری «مجازات» در آیه بقره: ۹۰ (مجازات‌کننده کافران).

با کد محوری «اقتدار» در آیه‌های شوری: ۱۴ (تعیین سرنوشت انسان‌ها)، طه: ۱۱۴ (افزون‌کننده علم و دانش)، اسراء: ۴ (آگاهی از عالم غیب)، زمر: ۶۹ (روشن‌کننده زمین).

بداء: بداء به معنای «شروع» و یکی از اسماء خداوند به نام «مبدئ» به معنای «آغازکننده» یا کسی است که از همان اول آغازکننده خلقت است (زبیدی، ۱۴۱۴ق، ص ۱۰۹). آیاتی مانند

یوسف: ۳۵ و ۷۶، سجده: ۷، یونس: ۳۴، روم: ۱۱، انبیاء: ۱۰۴، سبأ: ۴۹، بقره: ۱۰۶ و ۲۸۴، رعد: ۳۹، انعام: ۲، مائده: ۶۴ و زمر: ۴۸ در قرآن کریم به این موضوع اشاره می‌کند.

۲-۵. اراده انسانی

وجود اراده در انسان امری فطری، وجدانی، بدیهی و بی‌نیاز از اثبات است؛ زیرا هر انسانی با وجدان خود درمی‌یابد که گاه کشتی در اوست که او را به سوی انجام برخی امور می‌کشاند و در نهایت، آن را انجام می‌دهد؛ به عبارت دیگر، گاه «می‌خواهد» امری را انجام دهد و انجام می‌دهد و گاه «نمی‌خواهد» انجام دهد و آن را انجام نمی‌دهد، این حالتی که در او پدید می‌آید و مقدمه قریب فعل اوست، «اراده» نامیده می‌شود؛ پس باید متذکر شد که تحقق فعل در اراده شرط نیست (الله‌باشتی، ۱۳۸۱، ص ۵۳). به‌طور کلی قصد انجام دادن یا ندادن فعلی، اراده انسانی است. اراده انسان در دو اصل خیر و شر بنا نهاده شده است. دو مقوله خیر و شر، در اراده انسانی نقش اصلی را بازی می‌کند. انسان اراده انجام امور خیری همچون نیکی، بخشش، عفو، شکرگزاری، صبوری، صلح، نصیحت و هدایت‌گری را دارد و می‌تواند راه درست را انتخاب کند و در پیشگاه خداوند جایگاه مناسبی داشته باشد. در این مقوله، ۴۹ آیه از قرآن کریم استخراج شده که عبارت است از: ق: ۴۵، مریم: ۱۴ و ۳۲، انسان: ۲۹، آل عمران: ۳۰، انفال: ۶۷، احزاب: ۲۸، مدثر: ۵۴ و ۵۵، حج: ۷۷، انبیاء: ۹۰، اسراء: ۱۳ و ۱۹، هود: ۳۴، ۸۴ و ۸۷، قصص: ۱۶، ۱۷ و ۲۸، بقره: ۸۹ و ۲۳۳، نور: ۳۳، شمس: ۷، بلد: ۱۰، انفال: ۶۰، ۶۱ و ۷۰، قیامت: ۱-۴، توبه: ۴۵.

همچنین هرگاه اراده انسان تابع اراده شیطان باشد، دست به اعمال ناپسندی می‌زند که موجب خسران دنیا و آخرت خواهد شد. به فرموده خداوند در آیه ۶ فاطر،^۱ شیطان دشمن انسان است. همچنین در آیه ۲۸۶ بقره^۲ به وعده شیطان مبنی بر تنگدستی اشاره شده است. خداوند در آیه ۳۰ فصلت،^۳ به استقامت و ایستادگی سفارش فرموده است و وعده بهشت می‌دهد. واژه «استقامت» در این آیه، به خط مستقیم اشاره دارد؛ همان‌گونه که خداوند در آیه ۶ فاتحه،^۴ هدایت به راه راست (حقانیت) را به چنین راهی تشبیه فرموده است. (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۱۷، ص ۳۸۹)،

۱. «إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا إِنَّمَا يَدْعُو حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ».

۲. «الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ».

۳. «إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ».

۴. «الْهُدَىٰ الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ».

همچنین برخی استقامت را به معنی اعتدال در نظر گرفته‌اند (جوهری، بی تا، ج ۱۷، ص ۵۲۰)؛ بنابراین منظور از «ثُمَّ اسْتَقَامُوا» استوار بودن بر عقیده و منحرف نشدن از مسیر اعتدال است. به‌عنوان مثال، خداوند در آیه ۷ توبه،^۱ اشاره می‌کند که لازم است هنگام رفتار معتدلانه از سوی کفار، مسلمانان هم متقابلاً رفتار معتدلانه داشته باشند. همچنین در آیه ۱۵ شوری^۲ آمده است: «چنان‌که به تو امر شده است، استقامت کن و از هواها و هوس‌هایشان پیروی مکن». به عبارت دیگر، آینده خوب مؤمنان به میزان استقامت آنان بستگی دارد؛ همچنان‌که در آیه ۳۰ فصلت آمده است: «أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ». در این تعبیر، خداوند به‌منظور کرامت و تقویت دل‌ها و دلگرمی مؤمنان، از اعزام ملائکه برای استقبال از آنان خبر می‌دهد. این کرامت شامل ایمنی از ترس و وحشت از عذاب احتمالی، غم و اندوه ناشی از سهل‌انگاری و به دنبال آن فوت خیرات، بیم از محرومیت از بهشت و رهایی از شر گناهان احتمالی است و ملائکه ضمن دل‌داری خبر می‌دهند که مؤمنان از چنین خوف‌هایی در امانند (طباطبایی، ۱۳۹۰ق، ج ۱۷، ص ۳۹۱). مجموعه آیاتی از قرآن که به مقوله اراده انسان اشاره می‌کند، شامل ۴۹ آیه به شرح زیر است:

با کد محوری «خیر» در آیه‌های ق: ۴۵ (آگاهی خداوند بر همه امور)، مریم: ۱۴ و ۳۲ (نیکی به والدین)، انسان: ۲۹ و مدثر: ۵۴ (تذکردهنده)، آل عمران: ۳۰ (مهربان نسبت به همه بندگان)، انفال: ۶۷، احزاب: ۲۸ و نور: ۳۳ (مال دنیا)، مدثر: ۵۵ و هود: ۳۴ (نصیحت)، حج: ۷۷ (عبادت)، انبیاء: ۹۰ (بخشش)، اسراء: ۱۹ (تلاش و کوشش)، هود: ۸۴ (دقت)، هود: ۸۷ (صبوری)، اسراء: ۱۳ (نیکی)، قصص: ۲۸ (گواهی)، بقره: ۲۳۳ (شیر دادن)، شمس: ۷ (نظم)، بلد: ۱۰ (هدایت‌گری)، بقره: ۸۹ (پیروزی)، انفال: ۶۰ (تقویت بنیه دفاعی)، انفال: ۷۰ (نیت پاک)، قیامت: ۱، ۳ و ۴، توبه: ۴۵ و انفال: ۶۱ (ایمان و صلح)، قصص: ۱۶ (عفو و بخشش)، قصص: ۱۷ (شکرگزاری)، قیامت: ۲ (وجدان)

با کد محوری «شر» در آیه‌های فاطر: ۶ (خواست شیطان برای جهنمی شدن)، بقره: ۲۶۸ (خواست شیطان برای بدکاری)، نسا: ۴۴ (گمراهی)، یوسف: ۲۳ (کامجویی حرام)، قصص: ۱۵ (قتل)، احزاب: ۱۲ (وعده دروغین)، آل عمران: ۲۸ (دوستی با غیر خدا)، احزاب: ۱۳ (بهاه‌جویی)، احزاب: ۱۴ (اراده ضعیف)، احزاب: ۱۵ (عهدشکنی)، بقره: ۹ (فریب)، قلم: ۱۱ (سخن‌چینی)،

۱. «فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ».
 ۲. «وَاسْتَقِيمْ كَمَا أَمَرْتُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ».

قصص: ۱۸ و ۱۹ (افترا)، قیامت: ۵ (گناه)، قیامت: ۶ (کفر).

۶. روش‌شناسی تحقیق

در مقاله حاضر که به‌منظور پیدا کردن راهکارهای اجرایی در کنترل فرهنگ اجتماعی از منظر قرآن کریم تدوین شده، از روش گرنند تئوری به صورت آمیخته استفاده کرده‌ایم و از آنجا که هدف نهایی به‌کارگیری نتایج تحقیق در سطوح مختلف جامعه و به‌خصوص بهینه‌سازی فرهنگی آن است، نوع تحقیق کاربردی است. رویکرد کلی این تحقیق به شرح زیر است:

توزیع پرسش‌نامه در بین صاحب‌نظران؛

سنجش میزان تأثیر مفاهیم تشکیل‌دهنده مقوله‌ها،

کدگذاری مفاهیم و مقوله‌ها.

۱-۶. جامعه آماری

جامعه آماری تحقیق عبارت است از آیات قرآن، تفاسیر قرآنی، بیست نفر از خبرگان قرآنی به‌منظور سنجش روایی پرسش‌نامه، ۱۲۰ نفر جامعه آماری از صاحب‌نظران علوم قرآنی و اساتید دانشگاه و حوزه به‌منظور پاسخ‌گویی به سؤالات پرسش‌نامه.

۲-۶. روش و ابزار گردآوری اطلاعات

روش گردآوری داده‌های میدانی و پرسش‌نامه و داده‌های کتابخانه‌ای، مطالعه اسناد و مدارک است. به‌منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات، از نرم‌افزارهای اسپ‌اس‌اس و مکس کیودا استفاده شده است. با توجه به آنکه تعالیم قرآن کریم منحصر به زمان خاصی نیست، قلمرو زمانی این تحقیق عصر رسالت و دوران حضور ائمه علیهم‌السلام و همچنین روزگار حیات مفسران قرآن کریم است. قلمرو مکانی تحقیق دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم و قلمرو موضوعی آن نیز کنترل فرهنگ اجتماعی است. مطالعه میدانی (پرسش‌نامه) شامل ۲۱ سؤال و بر اساس طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت (خیلی زیاد، زیاد، نسبتاً زیاد، کم، خیلی کم) تهیه شده است. برای سنجش روایی، پرسش‌نامه را طی چند مرحله بین جامعه خبرگان آماری توزیع و پس از اعمال تصحیح‌های لازم، تغییراتی در محتوا و تعداد سؤالات اعمال کردیم تا در نهایت به شش سؤال تقلیل پیدا کرد. پس از حصول اطمینان از روایی پرسش‌نامه، ۱۲۰ نسخه از آن را بین جامعه آماری توزیع و جمع‌آوری کردیم. آزمون اعتبارسنجی

را با استفاده از نرم‌افزار اسپاس انجام داده‌ایم. استخراج آلفای کرانباخ به مقدار $0/723$ ، نشان‌دهنده بالا بودن اعتبار هریک از پرسش‌های مربوط به هدف موردنظر تحقیق است.

۷. تجزیه و تحلیل داده‌ها

۷-۱. تحلیل کیفی

به منظور تحلیل کیفی داده‌ها از نرم‌افزار مکس کیودا به شرح زیر استفاده شده است:

مرحله اول (کدگذاری باز): در این مرحله، واحدهای معنایی یا عبارتهایی که حامل یک معنا است، به صورت جداگانه تقسیم و به طور مداوم با گزینه‌های دیگر مقایسه شده است. مرحله دوم (کدگذاری محوری): به منظور شناسایی مقوله‌ها با پیامدهای مرتبط، از کدگذاری محوری استفاده شده است.

مرحله سوم (کدگذاری انتخابی): روایت داستان (تعریف روابط بین مقوله‌ها و پیامدها) در این مرحله انجام و سپس راهکارهای لازمه اتخاذ شده است.

۷-۱-۱. کدهای برگرفته از تحلیل مضامین مقوله کنترل و نظارت خداوند بر رفتار انسان‌ها

مرحله اول تجزیه و تحلیل داده‌ها (کدگذاری باز): در این مرحله با استفاده از نرم‌افزار مکس کیودا کدهای مربوطه احصا شده است. شرح اقدامات این مرحله به قرار زیر است: توجه به مقوله کنترل و نظارت خداوند بر رفتار انسان‌ها با مفاهیم آشکار شدن رفتار انسان‌ها در روز رستاخیز: مشاهده انسان از رفتارهای خود در قیامت، ثبت اعمال با نظارت خداوند توسط فرشتگان، آگاه شدن انسان از رفتارهای خود در روز قیامت؛

اهمیت کنترل و نظارت خداوند: تشویق انسان‌های خداترس، ایمان به نظارت و حمایت خداوند در امر به معروف و نهی از منکر، هشدار خداوند به انسان‌ها، نظاره‌گر بودن خداوند به نهان انسان‌ها؛

نظارت خداوند بر رفتار انسان‌ها: تعیین ناظران اعمال انسان، آگاهی نخبانان از عملکرد انسان‌ها، آگاهی خداوند از رفتار کافران، آگاهی خداوند از رفتار انسان‌ها، آگاهی خاص علمی خداوند از اعمال انسان‌ها، دانایی خداوند از رفتار فسادگران، دانایی خداوند از رفتار منحرفان، آگاهی خداوند از رفتارهای بندگان خود، آگاهی خداوند از نگاه‌های دزدانه انسان‌ها، آگاهی خداوند از اعمال انسان‌ها و بینایی نسبت به آن، آگاهی خداوند از نهان و آشکار انسان‌ها، آگاهی

خداوند از ستم ستمگران، آگاهی خداوند از اعمال نیک انسان‌ها، آگاهی خداوند از اعمال تقوایندگان، آگاهی خداوند از احوال هدایت‌شدگان و گمراهان، آگاهی خداوند از همه امور، آگاهی خداوند از اعمال کافران، آگاهی و نظارت خداوند از رفتارهای عبادت‌کنندگان، غافل نبودن خداوند از رفتار انسان‌ها، نظاره‌گر بودن و فراموش‌کار نبودن خداوند از اعمال انسان‌ها، غفلت نکردن خداوند از ثبت و ضبط اعمال انسان‌ها، نظارت خداوند بر زمین و آسمان، آگاهی خداوند از وسوسه‌های انسان‌ها و نظاره‌گر بودن خداوند نسبت به رفتارهای گروهی انسان‌ها؛ نظارت شاهدان الهی بر رفتار انسان‌ها: نسخه‌برداری از رفتار انسان‌ها، ثبت و ضبط اعمال انسان‌ها، مراقبت فرشتگان از رفتار انسان‌ها، گواهی شاهدان الهی بر رفتارهای سوء انسان‌ها، گواهی اعضای بدن بر رفتارهای بدن در روز قیامت، گواهی انسان‌های زیان‌کار علیه خود، گواهی زمین بر رفتار انسان‌ها و گواهی پیامبران در روز رستاخیز.

موارد یادشده موجبات کنترل قطعی فرهنگ اجتماعی را فراهم می‌سازد.

جدول ۱: نمونه جدول تحلیل مضامین مقوله کنترل و نظارت خداوند بر رفتار انسان‌ها (با کد محوری «نظارت شاهدان الهی بر رفتار انسان‌ها»)

ردیف	سوره	آیه	جهت‌گیری کلی	کد اولیه
۱	جاثیه	۲۹	خداوند به همراه منتخبان خود، از رفتار انسان‌ها نسخه‌برداری می‌کنند.	نسخه‌برداری از رفتار انسان‌ها
۲	ق	۱۸	منتخبان خداوند اعمال انسان‌ها را ثبت و ضبط می‌کنند.	ثبت و ضبط اعمال انسان‌ها
۳	ق	۱۷	فرشتگان از چپ و راست مراقب رفتار انسان‌ها هستند.	مراقبت فرشتگان از رفتار انسان‌ها
۴	هود	۱۸	در روز قیامت رفتار کسانی که به خداوند نسبت دروغ می‌دهند، همراه با شاهدان نشان داده خواهد شد.	گواهی شاهدان الهی بر رفتارهای سوء انسان‌ها
۵	فصلت	۲۲	اعضای بدن، به‌عنوان گواهی‌دهندگان رفتارهای انسان در روز قیامت شهادت خواهند داد.	گواهی اعضای بدن در روز قیامت
۶	انعام	۱۳۰	انسان‌های زیان‌کار با دیدن نامه اعمال خود در روز رستاخیز خودشان علیه خودشان گواهی خواهند داد.	گواهی انسان‌های زیان‌کار علیه خود
۷	زلزله	۵ و ۴	یکی دیگر از گواهان رفتار انسان‌ها در روز رستاخیز، زمین خواهد بود.	گواهی زمین بر رفتار انسان‌ها
۸	نساء	۱۵۹	پیامبران در روز رستاخیز گواهی‌کنندگان خواهند بود.	گواهی پیامبران در روز رستاخیز

۷-۱-۲. کدهای برگرفته از تحلیل مضامین مقوله کنترل و نظارت انسان‌ها بر رفتارهای یکدیگر

توجه به مقوله کنترل و نظارت انسان‌ها بر رفتارهای همدیگر (امر به معروف و نهی از منکر) با مفاهیم زیر، موجبات کنترل فرهنگ اجتماعی را فراهم می‌سازد:

هدایت‌گری: امر به کارهای پسندیده، دعوت به اعمال دادگری، نیکوکاری و بخشش و پرهیز از اعمال زشت و ناپسند و ستم، دعوت اهل کتاب به کارهای پسندیده، شناسایی گروه‌های خطاکار در جامعه و امر به معروف، امر به معروف و نهی از منکر دانشمندان، عالم بودن آمران به معروف، دعوت آمران به معروف مانند نماز و انفاق، هدایت نادانان، امر به معروف در هر موقعیتی با استدلال مناسب، هدایت نیافتن منافقان، استفاده از مثال‌ها و ادله عام‌پسند، امر به معروف و نهی از منکر حاکمان قدرت، نهی از منکر تکذیب‌کنندگان، انتخاب دستیار در امر به معروف و نهی از منکر، امر به معروف منافقان فاسق، امر به معروف و نهی از منکر مجرمان، الزام اجرای حدود الهی با امر به معروف، ارشاد انسان‌های گمراه و لجباز، بی‌توجهی آمران به هیکل منحرفان، خشم خداوند و عذاب الهی نتیجه هم‌نشینی و دوستی با خطاکاران، امر به معروف و نهی از منکر با بیانی نیکو و همراه با مهربانی، نجات انسان و جامعه در سایه امر به معروف و نهی از منکر (امر به فریض دینی، رفتاری پسندیده نزد خداوند)؛

محبت: دوستی با اهل ایمان و دعوت به کارهای پسندیده، بخشش و امر به معروف، تخلص به نیکوصفتی آمران به معروف، تشویق و تنبیه در مواقع لزوم، انجام امر به معروف با تحریک عواطف، شروع کردن امر به معروف و نهی از منکر از نزدیکان و خویشاوندان خود، بزرگ‌منشی در امر به معروف و نهی از منکر، مواجهه آمران با گناهکاران، امر به معروف با سکوت و مهربانی، امر به معروف با احترام و ادب؛

کرامت انسان: عبرت‌گیری از سرانجام خطاکاران، گمراهی و عذاب نتیجه مودت با خطاکاران، سرانجام نیک و رستگاری برای انسان در سایه انجام اوامر الهی و امر به معروف)؛

عدالت‌محوری: نیکوپیشگی در امر به معروف، امر به معروف با نیکویی و انفاق، نهی از منکر و معترض شدن، توجه و تمرکز آمران، امر به معروف به مقاصد شیطانی برای گمراهی مردم، امر به معروف آگاهانه، امر به معروف و نهی از منکر با استدلال، نهی از منکر با بیان عقوبت اعمال، نهی از منکر در برابر سخنان بیهوده، امر به معروف با شیوه مناسب)؛

خدای محوری: نصیحت و موعظه کردن در شرایط مختلف، تربیت و آموزش آمران به معروف، قرار گرفتن آمران به معروف هم‌تراز عابدان، صالح بودن در سایه ایمان به قیامت و امر به معروف و نهی از منکر، امید به نجات الهی، نجات آمران به معروف و عذاب ظالمان، نجات جامعه، ایمان به خداوند، امر به معروف و نهی از منکر صاحبان قدرت، امر به معروف عینی مخاطبان، آگاه‌سازی مخاطبان توسط آمران، تبلیغ آمران با ایجاد انگیزه، امر به معروف با ایمان به خدا، امر به معروف حاکمان، تقاضای آمران برای انتقال پیام به‌سادگی، تربیت و آموزش آمران به معروف، پایبندی آمران به احکام الهی، توکل آمران به خدا، اعتماد به نفس و خودسازی آمران قبل از انجام عمل، حمایت معنوی از آمران، همکاری و حمایت آمران با یکدیگر در صورت لزوم، امر به معروف و نهی از منکر همدیگر، مرگ و نیستی سرانجام کفر به خداوند، رسیدن به رحمت الهی در نتیجه اطاعت از خداوند، اطاعت از فرامین الهی و عدم پیروی از خطاکاران؛

حق‌گویی: حق‌گویی آمران به معروف، امر به معروف و نهی از منکر خویشاوندان، امر به معروف تکذیب‌کنندگان، امر به معروف حق، امر به معروف برای اندیشیدن و تفکر، آگاه‌سازی مخاطبان توسط آمران، امر به معروف با سخنان نرم، امر به معروف با پایداری و استقامت، یکسان‌سازی گفتار با اعمال آمران، امر به معروف با استدلال قوی، الزام مشارکت عمومی در امر به معروف و نهی از منکر، اعلام آمران امر به معروف و ناهیان از منکر برای بی‌زاری در برابر نافرمانی، پیروی آمران امر به معروف و ناهیان از منکر از حق، امر به معروف بدکاران و کافران، انتخاب انسان‌های با ایمان و دانشمندان هر جامعه به‌عنوان آمران به معروف و ناهیان از منکر؛

بردباری: دعوت مردم به انجام کارهای شایسته و بردباری در انجام آن، امر به معروف و نهی از منکر شبانه‌روزی، امر به معروف مخالفان با پند و اندرز نیکو، امر به معروف و نهی از منکر مخالفان با گذشت و عطف، امر به معروف و نهی از منکر همراه با ایجاد امید، امر به معروف با صبوری، تشویق آمران به خوبی و صبوری، فریفته نشدن در برابر شوکت ظاهری زندگی انسان‌های خطاکار، شکیبایی بر ناملازمات در راه امر به معروف و نهی از منکر.

جدول ۲: تحلیل مضامین مقوله کنترل و نظارت انسان‌ها بر رفتارهای همدیگر (با کد محوری عدالت‌گری)

ردیف	سوره	آیه	جهت‌گیری کلی	کد اولیه
۱	مؤمنون	۹۶	در مواجهه با بدی‌ها باید با شیوه نیکو نسبت به دفع آن اقدام کرد.	نیکوپیشگی در امر به معروف
۲	قصص	۵۴	پاداش دوبرابر مختص کسانی است که صبوری کنند و بدی‌ها را با نیکویی پاسخ دهند و انفاق نمایند.	امر به معروف با نیکویی و انفاق
۳	کهف	۷۴	هنگامی که پسر بیگناهی به قتل رسید، حضرت موسی معترض شد و فرمود: کار ناپسندی مرتکب شدی.	نهی از منکر و معترض شدن
۴	مانده	۹۱	همیشه شیطان با مواردی از قبیل شراب و قمار و ایجاد سرگرمی کاذب بین مردم، موجب اختلاف و کینه‌ورزی و دشمنی و از یاد بردن خدا و برپا نکردن نماز می‌شود.	توجه و تمرکز آمران امر به معروف به مقاصد شیطانی برای گمراهی مردم
۵	نحل	۵۵	خداوند خطاب به کافران و مشرکان می‌فرماید: فعلاً از آن نعمتی که به شما دادیم بهره ببرید و به‌زودی خواهید دانست که سزای کفران و شرک چیست؟	امر به معروف آگاهانه
۶	اسراء	۵۰	خداوند با اشاره به زنده ساختن مردگان می‌فرماید: سنگ باشید یا آهن، زنده خواهید شد.	امر به معروف و نهی از منکر با استدلال
۷	شعراء	۱۲۴	وقتی هود به برادران خود گفت: آیا نمی‌ترسید و تقوا پیشه نمی‌کنید؟	نهی از منکر بابت عقوبت اعمال
۸	قصص	۵۵	مؤمن واقعی کسی است که در برابر شنیدن سخنان بیهوده از خود واکنش نشان دهد.	نهی از منکر در برابر سخنان بیهوده
۹	عنکبوت	۴۶	با اهل کتاب باید با شیوه مناسب مجادله کرد.	امر به معروف با شیوه مناسب

۱-۷-۳. کدهای برگرفته از تحلیل مضامین مقوله کنترل اجتماعی

توجه به مقوله کنترل اجتماعی با مفاهیم زیر موجبات کنترل فرهنگ اجتماعی را فراهم می‌سازد:

حدود الهی: احسان، بخشش، ادای حق، یتیم‌نوازی، صدقه، دفاع از حق، حجاب اسلامی،

مراقبت از اموال، رازداری، حمایت از نیازمندان، مراقبت از نفس، مراقبت در معاملات؛

تشویق: قرض الحسنه، اطعام، زکات، دادگری، احترام)؛

قانون‌مندی: مراقبت از اموال؛

هوشیاری: ادای حق، احترام، سازش، امانت‌داری، رازداری و آینده‌نگری.

جدول ۳: تحلیل مضامین مقوله کنترل اجتماعی (با کد محوری هوشیاری)

کد اولیه	جهت گیری کلی	آیه	سوره	ردیف
ادای حق	رفع مشکلات	۱۹	ذاریات	۱
احترام	احترام به منافع دیگران	۱۷	تغابن	۲
سازش	ادای دین الهی نسبت به هم‌نوعان	۱۰	حجرات	۳
امانت‌داری	هوشیاری در امانات	۵	نساء	۴
رازداری و آینده‌نگری	پیش‌بینی آینده و سناریوسازی به‌منظور مواجهه با خطرات احتمالی در آینده	۵	یوسف	۵

۱-۷-۴. کدهای برگرفته از تحلیل مضامین مقوله اراده الهی

توجه به مقوله اراده الهی با مفاهیم زیر موجبات کنترل فرهنگ اجتماعی را فراهم می‌سازد:

بداء: یاد دهنده، آفرینش انسان از گل، ایجاد و بازگرداندن آفرینش، بشارت‌دهنده، مالک، صاحب، ناسخ، مجازات، اقتدار در نجات و عذاب‌دهنده در قیامت؛

تشریحی: امر بر آسانی، توانمندی در اراده، وعده برای پرهیزکاران، هدایت لشکریان، هدایت کلی، مجازات خطاکاران، مهلت به خطاکاران، خشنودی، دانایی، بخشنده، هادی احکام، نازل‌کننده قرآن، پاداش‌دهنده، تقویت‌کننده مؤمنان، وعده پیروزی و امدادهای غیبی؛

تکوینی: خلقت بی‌درنگ، خلقت همه‌چیز، صاحب ولایت، نازل‌کننده قرآن، پاک‌کننده از گناه، مجازات کافران و خلق پیشوایان؛

جبر: مصلح، هدایت‌گر، خالق مردم، خالق همه‌چیز؛

صفات ذاتی و فعلی: مانع قرار ندادن در برابر اراده الهی، محافظت از قرآن، وعده عذاب جاودان برای کافران، دانایی، پاداش‌دهنده، آگاهی، واسع روزی، پاداش همراه با فضل، یاری‌کننده، صاحب روز اجل، الفت‌دهنده و الهام‌بخش؛

قضا و قدر: تعیین سرنوشت، آفریننده و زینت‌بخش، صاحب علم و دانش، آگاهی از غیب، آفرینش دوباره، امرکننده به وظایف، فرمان یکتاپرستی، داور حق، تبیین‌کننده احکام، آزمایش مردم، اراده‌بخش به مردم، داوری قادر، هستی‌بخش، آفرینش بدون لقاح، آفرینش بی‌درنگ، قدرتمند و روزی‌رسان؛

مشیت: راه رفتن انسان‌ها، هادی بندگان، هادی پرهیزکاران، مالک، صاحب مشیت، صاحب اراده، رحمان و اداره مشیت.

جدول ۴: تحلیل مضامین مقوله اراده الهی (با کد مشیت)

ردیف	سوره	آیه	جهت‌گیری کلی	کد اولیه
۱	بقره	۲۰	مشیت الهی بر راه رفتن انسان‌ها	راه رفتن انسان‌ها
۲	فرقان	۶۳	هدایت‌بندگان متواضع	هادی‌بندگان
۳	لقمان	۱۹	هدایت‌پرهیزکاران	هادی‌پرهیزکاران
۴	آل عمران	۲۶	مالک حکومت‌ها	مالک
۵	یونس	۹۹	صاحب‌مشیت ازلی	صاحب‌مشیت
۶	تکویر	۲۹	صاحب اراده انسان	صاحب اراده
۷	حدید	۲۸	افزودن رحمت الهی و بخشندگی گناهان	رحمان
۸	انفال	۷	اداره‌مشیت	اداره‌مشیت

۱-۷-۵. کدهای برگرفته از تحلیل مضامین مقوله اراده انسانی

توجه به مقوله اراده انسانی با مفاهیم زیر، موجبات کنترل فرهنگ اجتماعی را فراهم می‌سازد:

خیر (اعمال مثبت): آگاهی خداوند بر همه امور، نیکی به والدین، تذکردهنده، مهربان نسبت به همه بندگان، مال دنیا، نصیحت، عبادت، تلاش و کوشش، دقت، صبوری، نیکویی، گواهی، شیر دادن، نظم، هدایت‌گری، پیروزی، تقویت بنیه دفاعی، نیت پاک، ایمان، صلح، عفو و بخشش، شکرگزاری و وجدان؛

شر (اعمال منفی): خواست شیطان برای جهنمی شدن، خواست شیطان برای بدکاری، گمراهی، قتل، وعده دروغین، دوستی با غیر خدا، بهانه‌جویی، اراده ضعیف، عهدشکنی، فریب، سخن‌چینی، افترا، گناه، کفر و کام‌جویی حرام.

جدول ۵: تحلیل مضامین مقوله اراده الهی (با کد شر)

کد محوری	کد اولیه	جهت‌گیری کلی	آیه	سوره	ردیف
شر	منفی	خواست شیطان برای جهنمی شدن	۶	فاطر	۱
شر	منفی	خواست شیطان برای بدکاری	۲۶۸	بقره	۲
شر	مثبت	گمراهی	۴۴	نساء	۳
شر	منفی	کام‌جویی حرام	۲۳	یوسف	۴
شر	منفی	قتل	۱۵	قصص	۵
شر	منفی	وعدۀ دروغین	۱۲	احزاب	۶
شر	منفی	دوستی با غیر خدا	۲۸	آل عمران	۷
شر	منفی	بهانه‌جویی	۱۳	احزاب	۸
شر	منفی	اراده ضعیف	۱۴	احزاب	۹
شر	منفی	عهدشکنی	۱۵	احزاب	۱۰
شر	منفی	فریب	۹	بقره	۱۱
شر	منفی	سخن‌چینی	۱۱	قلم	۱۲
شر	منفی	افترا	۱۸	قصص	۱۳
شر	منفی	گناه	۵	قیامت	۱۴
شر	منفی	گناه	۵	قیامت	۱۵

۶-۱-۷. جمع‌بندی کدهای برگرفته از تحلیل مضامین مقوله‌های کنترل فرهنگ اجتماعی از منظر قرآن

جدول ۶: تحلیل مضامین مقوله‌های کنترل فرهنگ اجتماعی از منظر قرآن

کدها	مفاهیم	عنوان مقوله‌ها	ردیف
۴۳	۴	کنترل و نظارت خداوند بر رفتار انسان‌ها	۱
۱۱۸	۷	کنترل و نظارت انسان‌ها بر رفتار همدیگر	۲
۳۶	۴	کنترل اجتماعی	۳
۱۹۷	۱۵	جمع	

۷-۱-۷. جمع‌بندی کدهای برگرفته از تحلیل مضامین مقوله‌های اراده‌ها از منظر قرآن

جدول ۶: تحلیل مضامین مقوله‌های اراده‌ها از منظر قرآن

ردیف	عنوان مقوله‌ها	مفاهیم	کدها
۱	اراده الهی	۷	۱۰۳
۲	اراده انسانی	۲	۴۹
	جمع	۹	۱۵۲

مرحله دوم کدگذاری محوری: به منظور شناسایی مقوله‌ها با پیامدهای مرتبط، از کدگذاری محوری به شرح زیر استفاده شده است

جدول ۷: مقوله‌های تأثیرگذار در اراده‌ها از منظر قرآن

ردیف	عنوان مقوله‌ها	نوع مقوله	مفاهیم	کدها
۱	اراده الهی	راهبردی	۷	۱۰۳
۲	اراده انسانی	محوری	۲	۴۹
	جمع	۲	۹	۱۵۲

جدول ۸: مقوله‌های تأثیرگذار در کنترل فرهنگ اجتماعی از منظر قرآن

ردیف	عنوان مقوله‌ها	نوع مقوله	مفاهیم	کدها
۱	کنترل و نظارت خداوند بر رفتار انسان‌ها	راهبردی	۴	۴۳
۲	کنترل و نظارت انسان‌ها بر رفتارهای همدیگر	علی	۷	۱۱۸
۳	کنترل اجتماعی	محوری	۴	۳۶
	جمع	۳	۱۵	۱۹۷

مرحله سوم تجزیه و تحلیل داده‌ها: مهم‌ترین موضوع در تجزیه و تحلیل داده‌ها ترسیم «روایت داستان» تحقیق است که به شرح زیر انجام شده است:

روایت داستان پژوهش: با عنایت به مطالب مطرح شده در جداول ۱ تا ۸ می‌توان گفت: تحقیق حاضر نشان می‌دهد هدف اصلی تحقیق، یعنی «نقش اراده‌ها در کنترل فرهنگ اجتماعی از منظر قرآن»، مستلزم اجرای فرآیندی پویا است که در آن، «مقوله راهبردی اراده الهی» با مفاهیم «بداء، تشریح، تکوین، جبر، صفات ذاتی و فعلی، قضا و قدر و مشیت» همراه است؛ همچنین «مقوله محوری اراده انسانی» با مفاهیم «خیر و شر» که از سازوکارهای کنترل فرهنگی اجتماعی با «مقوله راهبردی کنترل و نظارت خداوند بر رفتار انسان‌ها» است و با مفاهیم «آشکار شدن رفتار انسان‌ها در روز رستاخیز، اهمیت کنترل و نظارت خداوند، نظارت خداوند بر رفتار انسان‌ها، نظارت شاهدان الهی بر رفتار انسان‌ها» همراه است. «مقوله علی کنترل و نظارت انسان‌ها بر رفتار یکدیگر» با مفاهیم «هدایت‌گری، محبت، کرامت انسان، عدالت محوری، خدامحوری و حق‌گویی» و «مقوله محوری کنترل اجتماعی» با مفاهیم «تشویق، قانون‌مندی، هوشیاری و حدود الهی» معنا می‌یابد که از تأثیر بسیار زیادی برخوردار است و موجب تحقق هدف غایی و موفقیت در میدان کنترل فرهنگ اجتماعی می‌شود.

۷-۲. تحلیل کمی (تفسیر و تحلیل اطلاعات برگرفته از پرسش‌نامه)

جدول ۸: چگونگی پاسخ جامعه آماری به سؤال‌های پرسش‌نامه

میانگین هر سؤال	پاسخ		خیلی زیاد (۵)		زیاد (۴)		نسبتاً زیاد (۳)		کم (۲)		خیلی کم (۱)	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۴/۶۸	اراده الهی تا چه میزان در کنترل فرهنگ اجتماعی (کنترل و نظارت خداوند بر رفتار انسان‌ها) تأثیر دارد؟											
	۱۲۰	۱۰۰	۸۸	۷۳/۳	۲۵	۲۰/۸	۷	۵/۸۳	۰	۰/۰۰	۰	۰/۰۰
۴/۶۳	اراده الهی تا چه میزان در کنترل فرهنگ اجتماعی (کنترل و نظارت انسان‌ها بر رفتارهای همدیگر) تأثیر دارد؟											
	۱۲۰	۱۰۰	۷۸	۶۵/۰	۳۹	۳۲/۵	۳	۲/۵۰	۰	۰/۰۰	۰	۰/۰۰
۴/۶۰	اراده الهی تا چه میزان در کنترل فرهنگ اجتماعی (کنترل اجتماعی) تأثیر دارد؟											
	۱۲۰	۱۰۰	۸۰	۶۶/۶	۳۲	۲۶/۶	۸	۶/۶۷	۰	۰/۰۰	۰	۰/۰۰
۴/۴۲	اراده انسانی تا چه میزان در کنترل فرهنگ اجتماعی (کنترل و نظارت خداوند بر رفتار انسان‌ها) تأثیر دارد؟											
	۱۲۰	۱۰۰	۷۵	۶۲/۵	۲۵	۲۰/۸	۱۵	۱۲/۵	۵	۴/۱۷	۰	۰/۰۰
۴/۳۷	اراده انسانی تا چه میزان در کنترل فرهنگ اجتماعی (کنترل و نظارت انسان‌ها بر رفتارهای همدیگر) تأثیر دارد؟											
	۱۲۰	۱۰۰	۷۲	۶۰/۰	۲۴	۲۰/۰	۲۰	۱۶/۶۷	۴	۳/۳۳	۰	۰/۰۰
۴/۲۲	اراده انسانی تا چه میزان در کنترل فرهنگ اجتماعی (کنترل اجتماعی) تأثیر دارد؟											
	۱۲۰	۱۰۰	۶۰	۵۰/۰	۳۱	۲۵/۸	۲۴	۲۰/۰	۵	۴/۱۷	۰	۰/۰۰

بر اساس اطلاعات مندرج در نتایج استخراج‌شده از پرسش‌نامه بالا می‌توان گفت:

میانگین هر پاسخ در سؤال «تأثیر نقش اراده الهی در کنترل فرهنگ اجتماعی (کنترل و نظارت خداوند بر رفتار انسان‌ها) از منظر قرآن کریم» $4/68$ است؛ در نتیجه می‌توان گفت اراده الهی از تأثیر «خیلی زیادی» بر کنترل فرهنگ اجتماعی (کنترل و نظارت خداوند بر رفتار انسان‌ها) برخوردار است.

مقوله اراده انسانی در کنترل فرهنگ اجتماعی (کنترل اجتماعی)، با عدد $4/22$ از کمترین تأثیر بر چگونگی تأثیر اراده‌ها در کنترل فرهنگ اجتماعی (کنترل اجتماعی) برخوردار است. با استخراج میانگین داده‌ها و همچنین نتایج حاصل از میانگین فراوانی‌ها و درصدها می‌توان گفت که $62/92$ درصد گزینه خیلی زیاد، $24/44$ درصد گزینه زیاد، $10/69$ درصد گزینه نسبتاً زیاد و $1/94$ درصد گزینه کمی زیاد را انتخاب کرده‌اند و در نتیجه، اکثریت مطلق جامعه نمونه، یعنی $87/36$ درصد، تأثیر مقوله اراده‌ها در کنترل فرهنگ اجتماعی از منظر قرآن کریم را در حد مطلوب دانسته‌اند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

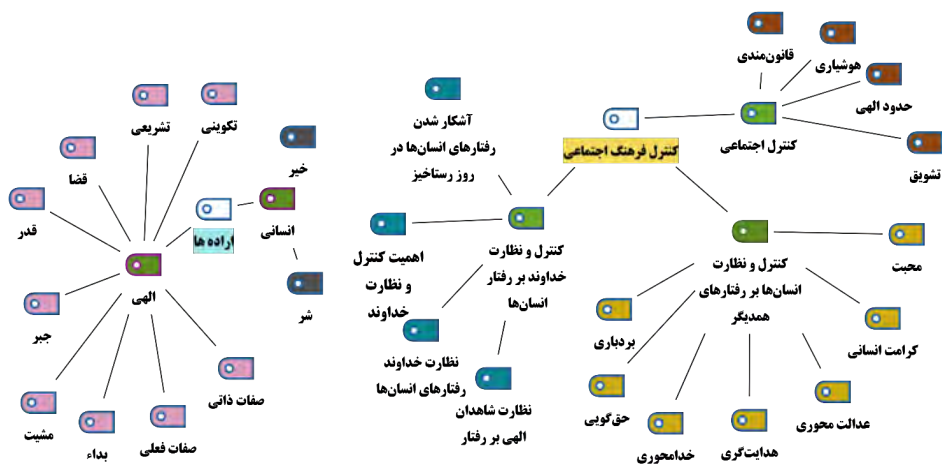

۸. نتیجه‌گیری

۱. بر اساس جداول مرحله دوم (کدگذاری محوری) و نیز روایت داستان در مرحله سوم تجزیه و تحلیل داده‌ها (کدگذاری انتخابی)، مدل تحلیلی مطابق نمودار شماره یک از نرم‌افزار مکس کیودا استخراج گردید.

۲. بر اساس آزمون فریدمن تحت نرم‌افزار اسپاس پی‌اس اس، متغیرهای زیر از بین ۱۲۷ متغیر در حوزه کنترل فرهنگ اجتماعی، به‌عنوان متغیرهای مهمه و اولویت‌دار شناخته شده است:

کنترل و نظارت خداوند: هشدار خداوند به انسان‌ها، نظاره‌گر بودن خداوند به نهان انسان‌ها، آگاه شدن انسان از رفتارهای خود در روز قیامت، ثبت و ضبط اعمال انسان‌ها، آگاهی خاص علمی خداوند از اعمال انسان‌ها، آگاهی خداوند از نهان و آشکار انسان‌ها، آگاهی خداوند از اعمال نیک انسان‌ها، آگاهی خداوند از اعمال کافران، آگاهی خداوند از رفتارهای عبادت‌کنندگان و نظارت بر آن؛ کنترل اجتماعی: احترام، اطعام، یتیم‌نوازی، صدقه، احترام، امانت‌داری، حدود الهی، دفاع از حق، حجاب اسلامی، رازداری، یتیم‌نوازی، مراقبت از نفس، امر به معروف و نهی از منکر: حق‌گویی آمران به معروف، تربیت و آموزش آمران به معروف، تخلص به نیک‌وصفتی آمران به معروف، عالم بودن آمران به معروف، استدلال مناسب در امر و نهی، استفاده از مثال‌ها و ادله عام‌پسند، شروع نهی از منکر از نزدیکان خود، بزرگ‌منشی در امر به معروف و نهی از منکر، امر به معروف با نیکویی و انفاق، امر به معروف با احترام و ادب، امر به معروف با احترام و ادب، امر به معروف و نهی از منکر همراه با ایجاد امید، امر به معروف با بیان شیوا، امر به معروف با پایداری و استقامت، یکسان‌سازی گفتار با اعمال، تربیت و آموزش آمران به معروف، امر به معروف با صبوری، اعتماد به نفس آمران، الزام مشارکت عمومی در امر به معروف و نهی از منکر، الزام اجرای حدود الهی با امر به معروف.

نمودار شماره ۱: مدل مفهومی تحقیق (استخراج‌شده از نرم‌افزار مکس کیودا)

۳. بر اساس جدول توزیع فراوانی آیات در سوره‌ها که برای اولین بار تهیه و در این مقاله ارائه می‌شود، واژه‌های مرتبط با اراده شامل «لِلنَّاطِرِينَ، النَّاطِرِينَ، فَنَاطِرَةً، نَاطِرِينَ، نَاطِرَةً، رَقِيبًا، رَقِيبٌ، الرَّقِيبِ، يَرْقُبُوا، يَرْقُبُونَ، تَرْقُبُ، رَقَبَةٌ، يَتَرَقَّبُ، بِأَعْيُنِنَا، قُوا، آرَادَ، آرَادُوا، فَآرَادَ، آرادا، فَآرَادُوا، آرادَنِي، آرَادَنِي، يَرِيدُ، يَرِيدُونَ، يَرِيدُوا، يَرِيدَا، يَرِيدَانِ، آرَدْنَا، فَآرَدْنَا، آرَدْنَا» ۱۲۴ بار در قرآن ذکر شده است. بیشترین فراوانی‌ها مربوط به واژه‌های «یَرِيدُ» ۴۱ بار، «آرَادَ» ۱۸ بار و «یَرِيدُونَ» ۱۶ بار است. بیشترین تکرار واژه‌ها در سوره نساء به تعداد ۱۷ بار، سوره مائده ۹ بار، سوره بقره ۸ بار و سوره توبه و احزاب هر کدام ۷ بار است.^۱

۱. لازم به یادآوری است که می‌توان اطلاعات مختلف و متنوعی از این جدول به دست آورد. این جدول چگونگی توزیع ۱۶۲۲۵ کلمه را که ۸۷۹۹۶ بار در سوره‌های قرآن به کار رفته است، نشان می‌دهد و قابلیت‌های زیادی از قبیل نشان دادن متن و ترجمه آیه، جستجوی سریع واژه قرآنی یا معادل فارسی آن و استخراج نتیجه تکمیلی با تمام مشخصات آیات مربوطه را دارد.

کتاب نامه

قرآن کریم

ابن منظور، محمد بن مكرم. (۱۴۰۸ق). *لسان العرب*. دار احیاء التراث العربی. استرس و همکاران. (۱۳۹۰ش). *اصول روش تحقیق کیفی* (بیوک محمدی، مترجم). انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

آل اسحاق خوئینی، محمد. (۱۳۶۹). *اسلام و روان شناسی*. چاپ صدر. آلوسی، محمود بن عبدالله. (۱۴۱۵ق). *روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم والسبع المثانی*. دار الکتب العلمیه. انیس، ابراهیم احمد و دیگران. (۱۹۷۲م). *المعجم الوسیط*. مجمع اللغه العربیة. ترنر، روت، کاکس، ویل. (۱۳۹۶). *تاریخ لباس*، (شیرین بزرگمهر، مترجم)، توس. جمعی از محققان. (۱۳۸۹). *فرهنگ نامه اصول فقه*. پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی. جوانشیر، عباس؛ شجاعی، محمدصادق و زارعان، محمدجواد. (۱۴۰۰). *نقش اراده و اختیار در پدیدآیی و تحول شخصیت*. قرآن و

علم، ۱۵(۲۸)، ۱۷۶-۲۱۰. Doi:10.22034/QVE.2021.5939

جوهری، اسماعیل بن حماد. (۱۴۰۴ق). *تاج اللغة وصحاح العربیة، دار العلم للملایین*. حسن بیگی، علی. (۱۳۸۳). *اراده الهی. فصلنامه کلام اسلامی*، ۱۳(۵۰)، ۹۴-۱۱۶. حسینی زبیدی، محمدمرتضی. (۱۴۱۴ق). *تاج العروس من جواهر القاموس*، دارالفکر. حلّی، حسن بن یوسف. (۱۳۷۸). *شرح کشف المراد (علی محمدی، شارح)*. دارالفکر. حویزی، عبدعلی بن جمعه. (۱۴۱۵ق). *تفسیر نور الثقلین*. اسماعیلیان. خراسانی، محمدکاظم. (۱۴۰۹ق). *کفایة الاصول*. مؤسسه آل البيت علیهما السلام. دانایی فرد، حسن. (۱۳۸۶). *روش شناسی پژوهش کتب در مدیریت؛ رویکردی جامع*. انتشارات صفار. رابرتسون، یان. (۱۳۷۴). *درآمدی بر جامعه (حسین بهروان، مترجم)*. آستان قدس رضوی. راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۱۴۱۲ق). *المفردات فی غریب القرآن*. دار الشامیه. ربانی گلپایگانی، علی. (۱۳۹۲). *عقاید استدلالی*، مرکز نشر هاجر. رشه، گی. (۱۳۶۷). *کنش اجتماعی، مقدمه ای بر جامعه شناسی عمومی* (هما زنجانی زاده، مترجم). انتشارات دانشگاه فردوسی. رشیدپور، مجید. (۱۳۶۹). *چگونه باید بود؟ انجمن اولیا و مربیان*. رفیع پور، فرامرز. (۱۳۷۸). *آنومی یا آشفتگی اجتماعی، پژوهشی در زمینه پتانسیل آنومی در شهر تهران*. سروش. رفیع پور، فرامرز. (۱۳۸۲). *تکنیک های خاص تحقیق در علوم اجتماعی*. انتشار. زرخش، جارالله محمود. (۱۹۷۲م). *اساس البلاغه*. دارالکتب و الوثائق القومیة. ساروخانی، باقر. (۱۳۷۷). *روش های تحقیق در علوم اجتماعی: بینش ها و فنون*. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. سلیمی، علی؛ و داوری، محمد. (۱۳۹۱). *جامعه شناسی*. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. شولتز، دوان و شولتز، سیدنی لن. (۱۳۸۵). *نظریه های شخصیت*. (یحیی سیدمحمدی، مترجم). مؤسسه نشر ویرایش. صاحبی، محمدجواد. (۱۴۰۰). *مناسبات دین و فرهنگ در جامعه ایران*. بی نا. صدوق، ابوجعفر محمد بن علی. (بی تا). *کتاب توحید*. بی نا. صدیق سروستانی، رحمت الله. (۱۳۷۴). *آسیب شناسی اجتماعی، جزوه درسی دوره کارشناسی*. دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.

طباطبایی، محمدحسین. (۱۳۹۰ ق). *المیزان فی تفسیر القرآن*. مؤسسه‌ی اعلی‌المطبوعات.

فخر رازی، محمد بن عمر. (۱۴۲۵ ق). *تفسیر فخر رازی*. دارالفکر.

فراهانی، مهدی؛ تابان، جعفر، و خوب‌بین خوش‌نظر، سیدکریم. (۱۴۰۱). *عوامل روان‌شناختی زمینه‌ساز تلقین در تفسیر نمونه و فی*

ظلال القرآن. قرآن و علم، ۱۶(۳۱)، ۱۳۰-۱۵۴. Doi: 10.22034/QVE.2023.7621

فیروزآبادی، محمدبن یعقوب. (۱۳۵۲). *القاموس المحیط*. المطبعة المصرية.

قرائتی، محسن. (۱۳۸۸). *تفسیر نور*. مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.

کونن، بروس. (۱۳۷۲). *مبانی جامعه‌شناسی*. (غلام‌عباس توسلی و رضا فاضل، مترجم). سمت.

الله‌باشی، علی. (۱۳۸۱). *اراده‌خدا از دیدگاه فیلسوفان*. متکلمان و محدثان. بوستان کتاب.

مصباح یزدی، مجتبی. (۱۳۹۷). *خداشناسی فلسفه*. مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).

مطهری، مرتضی. (۱۳۷۷). *مجموعه آثار شهید مطهری (اصول فلسفه و روش رئالیسم)*. انتشارات صدرا.

معرفت، محمدهادی. (۱۳۷۹). *شیوه‌های اعجاز القرآن*. دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی.

معرفت، محمدهادی. (۱۳۷۹). *اعجاز القرآن*. دائرة المعارف بزرگ اسلامی. بی‌نا.

مکارم شیرازی، ناصر و همکاران. (۱۳۸۶). *پیام قرآن*. دارالکتب الاسلامیه.

مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۸۶). *پیام قرآن*. بی‌نا.

مندراس، هانزی و ژرژ گورویچ. (۱۳۵۶). *مبانی جامعه‌شناسی*. مؤسسه سیمرغ.

مهدوی کنی، صدیقه. (۱۳۹۸). *ساختار گزاره‌های اخلاقی قرآن*. نشر دانشگاه امام صادق (علیه السلام).

نجفی ابرندآبادی، علی حسین. (۱۳۷۸). *جامعه‌شناسی جنایی*. جزوه درسی کارشناسی ارشد حقوق کیفری و جرم‌شناسی. دانشکده

علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس.

هجل، لاری ال؛ و دانیل جی. زیگلر. (۱۳۷۹). *نظریه‌های شخصیت: مفروضه‌های اساسی، پژوهش و کاربرد*. (علی عسکری،

مترجم). دانشگاه آزاد اسلامی.

وایت، رابرت و فیونا هینز. (۱۳۸۳). *جرم و جرم‌شناسی*. متن درسی نظریه‌های جرم و کج‌روی (علی سلیمی و همکاران، مترجم).

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

ورسلی، پیتر. (۱۳۷۳). *جامعه‌شناسی مدرن (حسن پویان، مترجم)*. انتشارات چاپخس.

منابع لاتین:

Stephen p, robins, (2019), *Essentials of organizational behavior*.

The Role of Wills in Controlling Social Culture from the Perspective of the Holy Quran

Received: 2023/08/28
Accepted: 2023/11/22

[10.22034/JKSL.2023.413617.1242](#)
[20.1001.1.27833356.1403.5.1.1.9](#)

 *Mojtaba Ghorbanian

 ** Hamidreza Nadi

 ***Somayeh Kerdari-Markid

Type of Article: Researching

Abstract

Social culture is a set of values, beliefs, customs, symbols, and institutions that develop in a society over time and deeply influence the behavior, attitudes, and identities of individuals. Social culture is influenced by the evolution of society and social changes. Wills play a significant role in controlling social culture, and this influence can be observed in various forms such as shaping values and beliefs, changing customs and traditions, and altering behaviors. Since social culture plays a crucial role in shaping the collective and individual identities of individuals and in society's resilience against damages, the researcher seeks to explain the role of wills, namely the will of God and humans, in controlling social culture from the perspective of the Holy Quran. Through the examination of verses from the Holy Quran, 154 verses related to wills and 218 verses related to social culture were extracted. The main objective is to elucidate the role of wills in controlling social culture in society. This research was conducted using a qualitative method and based on the Grounded Theory, with software coding in MaxQDA and analysis of verses. The statistical community consisted of verses and interpretations and 120 experts in Quranic sciences and university professors, and efforts were made to select real relevant individuals in their fields. Data collection methods included library research and fieldwork based on questionnaires. SPSS and MaxQDA software were used for data analysis.

*. Assistant Professor, Department of Quran and Hadith Sciences, Faculty of Quranic Sciences of Isfahan, University of Quranic Sciences and Teachings of Quran, Qom, Iran (Corresponding author)

m.ghorbanian@quran.ac.ir

** . Associate Professor of National Security, Faculty of Farabi Sciences and Technologies, Farabi University , Tehran, Iran

***. Master's student in Quranic Sciences, Faculty of Quranic Sciences of Isfahan, University of Quranic Sciences and Teachings of the Quran, Qom, Iran employed in this research is library-based.

Based on the research findings, in the realm of control and supervision, factors such as God's warning to humans, God's surveillance of hidden actions, human awareness of their behaviors on the Day of Judgment, recording and registering their deeds, God's specific knowledge of human actions, and in the realm of enjoining good and forbidding evil, factors such as the truthfulness of joiners of good, their upbringing and education, their truthfulness in enjoining good, their adherence to virtues, and the knowledge of joiners of good, hold greater importance.

Keyword: Holy Quran, Wills, Control, Culture, Society.

Introduction:

The factor of willpower is utilized by enemies as a primary component in psychological operations within cultural affairs. Imam Khamenei (may God protect him) emphasizes this by stating, "If a nation is endowed with faith, raised with willpower, and taught the ability to make decisions, it will be victorious in all arenas—political, cultural, and military struggles." (Statements of the Supreme Leader, 06/15/1997). Given that the Holy Quran contains wise divine instructions, adherence to its eternal commands guarantees worldly honor and success in the hereafter. Therefore, it is appropriate to use the teachings derived from the enlightening verses of the Holy Quran as a model for overcoming enemies and to obtain clear, solid, and lasting strategies in the cultural domain. In this article, the researcher seeks to answer the question: What role does willpower play in managing and controlling social culture from the perspective of the Holy Quran? Hence, by referencing the verses of the Holy Quran, the role of willpower in controlling social culture will be examined, and appropriate countermeasures in the cultural field will be presented. The subject of willpower and social culture in the Holy Quran is vast; a thorough study of the Quranic verses revealed 154 verses related to willpower and 218 verses related to social culture, which were analyzed.

Research Methodology:

This article, which aims to find practical solutions for controlling social culture from the perspective of the Holy Quran, uses a mixed-method grounded theory approach. Given that its ultimate goal is to apply the research results at various societal levels, particularly in optimizing cultural aspects, the research type is applied. The statistical population consists of Quranic verses, Quranic interpretations, 20 Quranic experts for assessing the questionnaire's validity, 120 respondents including Quranic scholars, university professors, and seminary teachers to answer the questionnaire ques-

tions. Field data were collected using questionnaires, and library data were gathered through document and record studies. SPSS and MAXQDA software were used for data analysis. Considering that the teachings of the Holy Quran are not limited to a specific time, the temporal scope of this research includes the Prophetic era, the time of the Imams, and the lives of Quranic scholars and commentators.

Research Findings:

Based on the qualitative analysis of “the role of willpower in controlling social culture from the perspective of the Quran,” which is the main objective of the research, a dynamic process is required. In this process, the strategic category of divine will with concepts such as “Badaa, legislative, cosmic, compulsion, intrinsic and practical attributes, decree and destiny, will” and the central category of human will with concepts like “good and evil”—which are mechanisms for controlling social culture with the strategic category of divine oversight over human behavior and concepts like “manifestation of human behavior on Judgment Day, the importance of divine oversight, divine monitoring of human actions, the witnessing of divine entities over human deeds”—and the causal category of human oversight over each other’s behaviors with concepts like (guidance, affection, human dignity, justice, God-centeredness, truthfulness) and the central category of social control with concepts such as “encouragement, legality, vigilance, and divine limits” have significant impacts and contribute to achieving the ultimate goal and success in controlling social culture.

Based on quantitative analysis, the average response regarding the impact of divine will in controlling social culture (divine monitoring of human behavior) from the Quranic perspective is 4.68. It can be said that divine will has a significant influence on controlling social culture (divine monitoring of human behavior).

The concept of human will in controlling social culture (social control) with a score of 4.22 has the least impact on how wills influence social culture control (social control). By extracting the data averages and results from frequency means and percentages, it can be stated that 62.92% selected the option “very high,” 24.44% chose “high,” 10.69% selected “somewhat high,” and 1.94% chose “slightly high.” Thus, the absolute majority of the sample population (87.36%) considered the impact of will concepts on controlling social culture from the Quranic perspective to be at a desirable level.

:

1. Based on the Friedman test in SPSS software, the following variables among 127 variables in the field of social culture control were identified as the most important and prioritized variables:

- Divine oversight: God’s warnings to humans, God watching over human secrets, humans

becoming aware of their behaviors on Judgment Day, recording human actions, God's specific knowledge of human deeds, God's awareness of human secrets and apparent actions, God's knowledge of good deeds, God's awareness of disbelievers' actions, God's monitoring of worshippers' behaviors.

- Social control: Respect, feeding the needy, caring for orphans, charity, respect, trustworthiness, divine limits, defending rights, Islamic hijab, confidentiality, caring for orphans, self-discipline, enjoining good and forbidding evil: truthfulness of those enjoining good, training and educating those enjoining good, truthfulness of those enjoining good, embodying good traits, knowledge of those enjoining good, appropriate reasoning in enjoining evil, using common examples and arguments, starting enjoining evil from close ones, magnanimity in enjoining good and forbidding evil, enjoining good with kindness and charity, enjoining good with respect and politeness, enjoining good and forbidding evil with hope, enjoining good with eloquence, enjoining good with persistence and perseverance, aligning words with actions, training and educating those enjoining good, enjoining good with patience, confidence of those enjoining good, requiring public participation in enjoining good and forbidding evil, enforcing divine limits through enjoining good.

2. Based on the frequency distribution table of verses in the Surahs (prepared and presented in this article for the first time), words related to will (نَاظِرَةٌ، نَاظِرِينَ، نَاظِرَةً، النَّاطِرِينَ، النَّاطِرِينَ، الرَّقِيبَ، الرَّقِيبَ، يَرْقُبُوا، يَرْقُبُونَ، تَرَقَّبَ، رَقَبَةً، يَتَرَقَّبُ، بَاعَيْنَا، قُوا، أَرَادَ، أَرَادُوا، فَأَرَادُوا، فَأَرَادُوا، رَقِيبًا، رَقِيبًا، أَرَادَنِي، أَرَادَنِي، يُرِيدُ، يُرِيدُونَ، يُرِيدُوا، يُرِيدَا، يُرِيدَانِ، أَرَدْنَا، فَأَرَدْنَا، أَرَدْنَا أَرَادَ) 18, "أَرَادَ" appearing 41 times, "يُرِيدُ" appearing 16 times. The highest repetitions of these words occur in Surah Nisa (17 times), Surah Maida (9 times), Surah Baqara (8 times), and Surahs Tawbah and Ahzab (7 times each).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

How to cite

Ghorbanian, M., Nadi, H., & Kerdari-Markid, S. (2024). The Role of Wills in Controlling Social Culture from the Perspective of the Holy Quran. *Quran, Culture And Civilization*, 5(1), 8-45. doi: 10.22034/jksl.2023.413617.1242

References

- Quran. [In Arabic].
- Ibn Manzur, Muhammad ibn Mukarram. (1408 AH). Lisan al-Arab. Dar Ihya al-Turath al-Arabi. [In Arabic].
- Estrace et al. (2011). Principles of Qualitative Research Methodology. Research Institute for Humanities and Cultural Studies. [In Persian].
- Al-Isfahani, Muhammad. (1369). Islam and Psychology. Sadra Publishing. [In Persian].
- I si, Mahmoud ibn Abdullah. (1415 AH). R al-Ma' n fi Tafsr al-Quran al-'A m wa al-Sab' al-Math n . Dar al-Kutub al-Ilmiyyah. [In Arabic].
- Anis, Ibrahim Ahmad et al. (1972). Al-Mu'jam al-Wasi . Arabic Language Academy. [In Arabic].
- Turner, Rout, Cox, Will. (2017). A History of Costume. Tus Publishing. [In Persian].
- Various researchers. (2010). Encyclopedia of Principles of Jurisprudence. Islamic Research and Cultural Institute. [In Persian].
- Javanshir, Abbas; Shojaei, Mohammad Sadegh; and Zarean, Mohammad Javad. (2021). The Role of Will and Choice in Personality Formation and Development. Quran and Science, 15(28), 176 [.Doi:10.22034/QVE.2021.5939-210](https://doi.org/10.22034/QVE.2021.5939-210). [In Persian].
- Johari, Ismail ibn Hammad. (1404 AH). T j al-Lugha wa Si a al-'Arabia. Dar al-Ilm for millions. [In Arabic].
- Hasanbeigi, Ali. (2004). Divine Will. Islamic Theology Quarterly, 13(50), 94-116.. [In Persian].
- Husseini Zabidi, Mohammad Murtada. (1414 AH). T j al-'Ar s min Jaw hir al-Q m s. Dar al-Fikr. [In Arabic].
- Helli, Hassan ibn Yusuf. (1378). Sharh Kashf al-Murad. Dar al-Fikr. [In Persian].
- Hawaizi, Abdul Ali ibn Jumah. (1415 AH). Tafsir Nur al-Thaqalain. Ismailiyyan. [In Arabic].
- Khorasani, Mohammad Kazem. (1409 AH). Kifayat al-'Usul. Al-Bayt Institute. [In Arabic].
- Danaifar, Hassan. (2007). Quantitative Research Methodology in Management: A Comprehensive Approach. Safar Publications. [In Persian].
- Robertson, John. (1995). Introduction to Sociology. Astan Quds Razavi. [In Persian].
- Raghib Isfahani, Hussein ibn Muhammad. (1412 AH). Al-Mufrad t fi Ghar b al-Quran. Dar al-Shamiah. [In Arabic].
- Rabbani Golpaygani, Ali. (2013). Inferential Beliefs. Hajar Publishing Center. [In Persian].
- Rasheh, Guy. (1988). Social Action: An Introduction to General Sociology. Ferdowsi University Press. [In Persian].
- Rashidpour, Majid. (1990). How It Should Be. Parents and Teachers Association. [In Persian].
- Rafiepour, Faramarz. (1999). Social Anomie or Social Disorder: A Study on the Potential of Anomie in Tehran. Sarvash. [In Persian].
- Rafiepour, Faramarz. (2003). Special Research Techniques in Social Sciences. Publication. [In Persian].
- Zamakhshari, Jalal al-Din Mahmoud. (1972). As s al-Bal ghah. Dar al-Kutub wa al-Watha'iq al-Qawmiyyah. [In Arabic].
- Saroukhani, Baqer. (1998). Research Methods in Social Sciences: Perspectives and Techniques. Institute for Humanities and Cultural Studies. [In Persian].
- Salimi, Ali; Davari, Mohammad. (2012). Sociology. Institute for Research in Theoretical Physics and Mathematics. [In Persian].
- Schultz, Duane; Schultz, Sydney Ellen. (2006). Theories of Personality. Editing Institute. [In Persian].
- Sadiqi, Mohammad Javad. (2021). The Relationship Between Religion and Culture in Iranian Society. Beyna. [In Persian].
- Sadoouq, Abu Ja'far Muhammad ibn Ali. (n.d.). Kitab Tawhid. [In Persian].
- Sadiq Sarvestani, Rahmatollah. (1995). Social Pathology. Tehran University Faculty of Social Sciences. [In Persian].

- sian].
- Tabatabai, Mohammad Hussein. (2011). Al-Mizan fi Tafsir al-Quran. Al-Alami Institute for Publications. [In Arabic].
- Fakhr al-Razi, Muhammad ibn Umar. (2004). Tafsir Fakhr al-Razi. Dar al-Fikr. [In Arabic].
- Farahani, Mehdi; Taban, Jafar; Khoubbin, Seyed Karim. (2002). Psychological Factors in the Context of Induction in Exegesis: A Case Study in the Shadow of the Quran. Quran and Science, 16(31), 130-154. [Doi: 10.22034/QVE.2023.7621](https://doi.org/10.22034/QVE.2023.7621). [In Persian].
- Firoozabadi, Muhammad ibn Ya'qub. (1973). Q m s al-Mu . Egyptian Press. [In Arabic].
- Qaraati, Mohsen. (2009). Tafsir Nur. Cultural Center for Quranic Studies. [In Persian].
- Cohen, Bruce. (1993). Foundations of Sociology. Samt. [In Persian].
- Badashi, Ali Allah. (2002). Divine Will from the Perspective of Philosophers, Theologians, and Traditionists. Boostan Ketab. [In Persian].
- Masbah Yazdi, Mojtaba. (2018). Philosophy of Theology. Imam Khomeini Education and Research Institute. [In Persian].
- Motahari, Morteza. (1998). Collected Works of Martyr Motahari (Principles of Philosophy and Realism). Sadra Publications. [In Persian].
- Ma'arefat, Mohammad Hadi. (2000). Methods of Quranic Inimitability. Institute for the Study of History and Islamic Knowledge. [In Persian].
- Ma'arefat, Mohammad Hadi. (2000). Quranic Inimitability. Encyclopedia of Islamic Greats. [In Persian].
- Makarem Shirazi, Naser et al. (2007). Message of the Quran. Dar al-Kutub al-Islamiyyah. [In Persian].
- Makarem Shirazi, Naser. (2007). The Message of the Quran. Beyna. [In Persian].
- Mandras, Henry; Georges Gurvitch. (1977). Foundations of Sociology. Simorgh Institute. [In Persian].
- Mahdavi Kani, Sadiqeh. (2019). The Structure of Ethical Propositions in the Quran. Imam Sadegh University Press. [In Persian].
- Najafi Abranadabadi, Ali Hussein. (1999). Criminal Sociology. Graduate School of Criminal Law and Criminology, Tarbiat Modares University. [In Persian].
- Hjelle, Larry A.; Ziegler, Daniel J. (2000). Theories of Personality: Basic Assumptions, Research, and Applications. Azad University. [In Persian].
- White, Robert; Fiona Hines. (2004). Crime and Criminology: Text on Criminal Theory and Delinquency (Ali Salimi et al., Translators). Institute for Humanities and Cultural Studies. [In Persian].
- Wertzely, Peter. (1995). Modern Sociology (Hassan Poyan, Translator). Chapakhsh Publications. [In Persian].
- Stephen p, robins, (2019), Essentials of organizational behavior.

COPYRIGHTS

©2023 by the authors. Licensee University of Quranic Studies and Sciences This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

